

บรรณานุกรม

ภานาวาดิ

ปตฺเจสุทฺธิ มุขมณิกายญฺจนถา มูลปจฺจเวสทวณฺณา ภาค ๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.

ปรมชฺวณนคฺชสา วิสฺสุทฺธิมคฺคสํวณฺณา มหาญฺจนคาสมคฺชสา ภาค ๑. พระนคร : มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

มโนรณปฺรติ อํงคฺชฺวณนคฺชญฺจนถา ปตฺจก... เอกาทสกนิปาตวณฺณา ภาค ๓
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.

มหาทปฺปโลกสํชฺฐานนิตฺตคฺคิ, กรุงเทพฯมหานคร : มุณินิธิภฺรตฺโกลภิกขุ, ๒๕๒๐ (เอกสาร
ปริวรรคฉบับที่ ๕๔)

ไมคคฺชฺวณนคฺชเดโร. อภิชานปฺรตีปิกา. ลำปาง : ทํมะโฮ, ๒๕๒๕.

วิสฺสุทฺธิมคฺค ปกรณวิเสส ภาค ๑. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

วิสฺสุทฺธิมคฺค ปกรณวิเสส ภาค ๒. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

วิสฺสุทฺธิมคฺค ปกรณวิเสส ภาค ๓. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

สยามรณฺนคฺชส เทปิกกั เลม ๕-๘๕. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สวณคฺชทปฺปนิ วินยฺภิกกา สมมคฺชปาสาทิกวณฺณา ภาค ๑. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย
โรงพิมพ์พาณิสรพรพจน, ๒๕๖๒.

สวณคฺชทปฺปาลินิ สํมคฺชคณิกายญฺจนถา ขนฺชวณนคฺช-นิทานวคฺชวณฺณา ภาค ๒
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.

คฺชวณคฺชทปฺปาลินิ คณิกายญฺจนถา ปกฺชวณนคฺชวณฺณา ภาค ๓. กรุงเทพฯ : มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๓.

คัมภีร์โบลาน

จันทสุริยคคีทีปนี หอสมุดแห่งชาติ. สมุดไทยจำ. อักษรไทย. เล่มรงค์ภาษาไทย, จ.ศ.
๑๑๖๕ เลขที่ ๓๐.

ไตรภูมิพระร่วง หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรขอม ภาษาไทยสมัยอยุธยา.
เลขที่ ๑๒๖.

มหากัปปโลกสันฐานนัตถัตติ. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรขอม ภาษาบาลี
ฉบับ ร.๑ ไม่ปรากฏปีที่จาร. เลขที่ ๕๙๓๐.

โลกทีปนี. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรพม่า ภาษาบาลี. ไม่ปรากฏปีที่จาร.
เลขที่ ๑๑.

โลกนัตถัตติ. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรพม่า ภาษาบาลี. จ.ศ. ๑๒๔๑.
เลขที่ ๑๑.

โลกสันฐานไตรรัตนถี. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรขอม ภาษาบาลี.
ม.ป.ท. ร.๓. เลขที่ ๕๕๕๕.

โอกาสโลกทีปนี. หอสมุดแห่งชาติ. คัมภีร์โบลาน. อักษรขอม ภาษาบาลี ม.ป.ท.
เลขที่ ๕๙๔๔/๑.

ภาษาไทย

กุหลาบ มัลลิกมาส. วรรณคดีวิจารณ์ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๒๒.

คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

ศีกฤทธิ ปราโมช. พม่าเสียเมือง, พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๒.

ฉลาดชาย รมิตานนท์, และคณะ. พม่า : อดีตและปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร :
 แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๖.

ชลธีรา กลัดออย. วรรณคดีปวงชน. กรุงเทพมหานคร : อักษรสาสน์, ๒๕๓๓.

ฉินวรสิริวัฒน์, กรมหลวง. พระคัมภีร์อิริยาน์ปป์ตีปิก้า. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
 ๒๕๐๘.

ดี.จี.อี. ฮอลด์. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. ๒ เล่ม, พระนคร :
 ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

คำรง ราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ. ตำนานพระปริศน. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ-
 พิพรรษนากร, ๒๕๓๗.

_____ . ตำนานหอพระสมุท หอพระมณเฑียรธรรม หอวิชาญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ
 และหอสมุดสำหรับพระนคร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : อักษรเจริญทัศน์แผนกการพิมพ์,
 ๒๕๑๒

_____ . เที่ยวเมืองพม่า. กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๔
ไตรภูมิฉบับตำนาน. ปวีรรัตโกย อุกม รุ่งเรืองศรี. เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลป-
 ศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔

เทพคุณานุศิษฐ์, หลวง (ทวี ชรรณชัย). ชาตูปถัมปิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. พระนคร :
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

เทพรัตนราชสุภา, สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

ธรรมปริชา (แก้ว), พระยา. ไตรภูมิวิภังคถา. กรุงเทพมหานคร : ศิลปากร, ๒๕๒๐.

นราธิปประพิศพงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. พระวาทพงศาวดารพม่า เล่ม ๑.
 กรุงเทพมหานคร, ๒๕๐๕.

พระปัญญาสาณี. ศาสนวงศ์. แปลโดย ร.ศ.ท.แสง มนวิฑูร. พระนคร : ศิลปากร, ๒๕๐๖.

พระพุทธพุกามพระพุทธรูป. ตำนานมุนีศาสนา. พระนคร : ศิลปากร, ๒๕๑๘.

พระรัตนปัญญาเถระ. จินกาลมาลีปกรณ. แปลโดย ร.ศ.ท.แสง มนวิฑูร. พระนคร :
 ศิลปากร, ๒๕๑๐.

พระราชวรภุณ (ประยูทธ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. พระนคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

พระราชวรภุณ (ประยูทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไอ. เอส.

พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๒๕.

พระสังฆรักขิต. สุโพชลาสังการ. แปลโดย นาวาอากาศเอกแยม ประพัฒน์ทอง.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.

พระสิริมงคลอาจารย์. จักกวัตตีปณี. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติศิลปากร, ๒๕๒๓.

ยอธ เชเตส. ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย. พระนคร :

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๒๗.

ลิไทย, พญา. ไตรภูมิภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ

ศิลปากร, ๒๕๒๖.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. บาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี ภาคที่ ๑

สมบัติอาภิธานและสมมติ. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๔.

_____ . วชิรภาค ภาคที่ ๒ นามและอักษยศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. พระนคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๖.

_____ . วชิรภาค ภาคที่ ๒ สมาสและศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. พระนคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

_____ . วชิรภาค ภาคที่ ๒ อาชยาศและศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๔๘. พระนคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

วัชระ จุฑะวิภาค. เมื่อเมืองม่าน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, ๒๕๒๖.

วิจิตรวงษ์ คุลีไกร, เจ้าพระยา. ตำนานพระอรหันต์เถรสิบแปดองค์. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ไทย, ๒๕๕๗.

วิระคำ สมสวัสดิ์. มองกฎหมาย. เชียงใหม่ : นิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๖.

วิทยากร เชียงกูร, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. มองหมา. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อาทิตย์, ๒๕๒๕.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๐.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว). สวดมนต์ฉบับหลวง. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๑๒.

สิงห์โต ปุกนุค. ประวัติดาราศาสตร์ย่อ ๆ. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๗.

สวัสดิ์ วิเศษวงษ์. คำร่าเรียนอักษรโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วงษ์สว่าง, ๒๕๒๔.

สุภัทรทิศ ศิษกุล. ศาสตร์จารย์ หม่อมเจ้า. ประวัติเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐.

สุภาพรณ ฅ บางช้าง. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพมหานคร :
ศักดิ์โสภาคการพิมพ์, ๒๕๒๖.

หม่อม ทิน อ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

หอสุมควชิรญาณ. จารึกกัลยาณี. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๒๘.

อัครวงศ์สารย. สันตนิบาตกรรมสุตตมาลา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิกุ, ๒๕๒๕.

วิทยานิพนธ์

กวี แสงมณี. "อรุณวดีสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเรื่องวิเคราะห."

วิทยานิพนธ์ปริณิญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓

เดีรียงศักดิ์ ไทยคุรุพันธ์. "โลกัปปทีปสาร ๑, ๒ ๑ : การตรวจสอบชำระและการศึกษา

เชิงวิเคราะห." วิทยานิพนธ์ปริณิญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๒๓.

- นิรมล ทัพเวช. "การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง "ไตรภูมิพระร่วง"" วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๘.
- ประพจน์ อิศววิรุฬหการ. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง พระโศภิต์ทวโนคัมภีร์
เถรวาทและคัมภีร์มหายาน" วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษา
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
- ประ เสวีรุ ใจกล้า. "โลกทัศน์ปกสาร ปริจเฉทที่ ๔ : การตรวจสอบชำระและ การ
ศึกษาเชิงวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- สุชาติ บุญชัย. "โลกทัศน์ปกสาร ปริจเฉท. ๗ : การตรวจสอบชำระและ การศึกษา
เชิงวิเคราะห์." วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.
- สุภาพร มากแจ้ง. "มาเลยยเทวคเถรวัดฤ : การตรวจสอบชำระและ การศึกษาเชิงวิเคราะห์
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

เอกสารและบทความ

- นิคม มุสิกคามะ. "ประชากรในเมืองสุโขทัยสมัยพระร่วง." ศิลปวัฒนธรรม
• (พฤศจิกายน ๒๕๒๒) : ๒๗-๒๘.
- ประเสวีรุ ณ นคร : "รายงานการค้นคว้าจารึกสุโขทัย." แถลงงานประวัติศาสตร์
• (พฤษภาคม ๒๕๑๐) : ๔๑-๔๒.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. "วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท."
กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ ห้องประชุม
สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๔ กันยายน ๒๕๒๗ (อัคราเนา)
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. "๑๙ ปีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าภาพ." โลกหนังสือ ๒ (มิถุนายน
๒๕๒๒) : ๕๐-๕๑.

สัมภามณ์

ประเสริฐ ณ นคร. สัมภามณ์, ๓๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕.

พระอุ ขัมมานันทเถร. วิกิตำมะโอ ลำปาง. สัมภามณ์, ๓ สิงหาคม ๒๕๒๗.

พิบูล มลิวัลย์. อนุศาสนจารย์ ๒ กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา. สัมภามณ์,
๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕.

ศักดิ์ศรี เข้มนักคา. "การประชุมเชิงวิชาการเรื่อง สุภามิตพระร่วงและวรรณกรรม-
โลกศาสตร์พุทธศาสนาเถรวาท" ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๕ กันยายน ๒๕๒๗. (เทปกลับ)

บาทหลวง เออเบน เกอนีส. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภามณ์,
๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕.

Books

Coedès, G. et Archambault, C. Les Trois Mondes. Paris: Ecole
française d'extrême-orient, 1973.

Denis Eugène. La Lokapaññatti et les Idées Cosmologiques du Bouddhisme
Ancien. Thèse Présentée devant L'Université Paris 1976.

Fausbøll, V. "Catalogue of the Mandalay MSS. in the India office.
Library" Journal of the Pali Text Society. London: P.T.S.
1896.

Geiger, Wilhelm, The Mahavamsa. London: Luzac & Company Ltd., 1964.

Harvey, G.E. History of Burma. London: Frank Cass & Co., 1967.

Malalasekera, G.P., Dictionary of Pali Proper Names. 2 Vols.
London: P.T.S., 1960.

_____. The Pali Literature of Ceylon. Colombo: M.D. GUNASENA.
Co. 1958.

Mahākappalokasanthānapanīti. Bangkok: H.R.H. The Prince of Chandaburi Chulalongkorn University 1916.

Minayeff, J. (ed.). "The Gandhavamsa" Journal of the Pali Text Society. London: P.T.S. 1886.

Mus, Paul. La Lumière sur les Six Voies. Paris: Institut d'ethnologie, 1939.

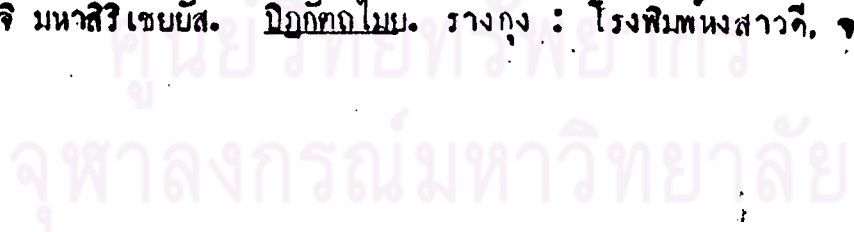
Reynolds, Frank E. & Reynolds, Mani B. Three Worlds According to King Ruang. California: Copyright by the Regents of the University of California, 1982.

U Bo Kay. "Candasuriyagatidīpani." Pagan: Pagan Museum, 1981. (Mimeographed)

ภาษาพม่า

မင်းကြီးမဟာသီရိဇေယသျှ, ပိဋကတ်တော်သဒ္ဓါ၊ ရန်ကင်းမြို့ :
 နံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်. ၁၉၅၉

(မင်း มหาสิริเชยบัส. พิกัด ไทย. ร่าง กิ่ง : โรงพิมพ์ นางสาวจี. จ.ศ. ๑๙๕๙)

ภาคผนวก

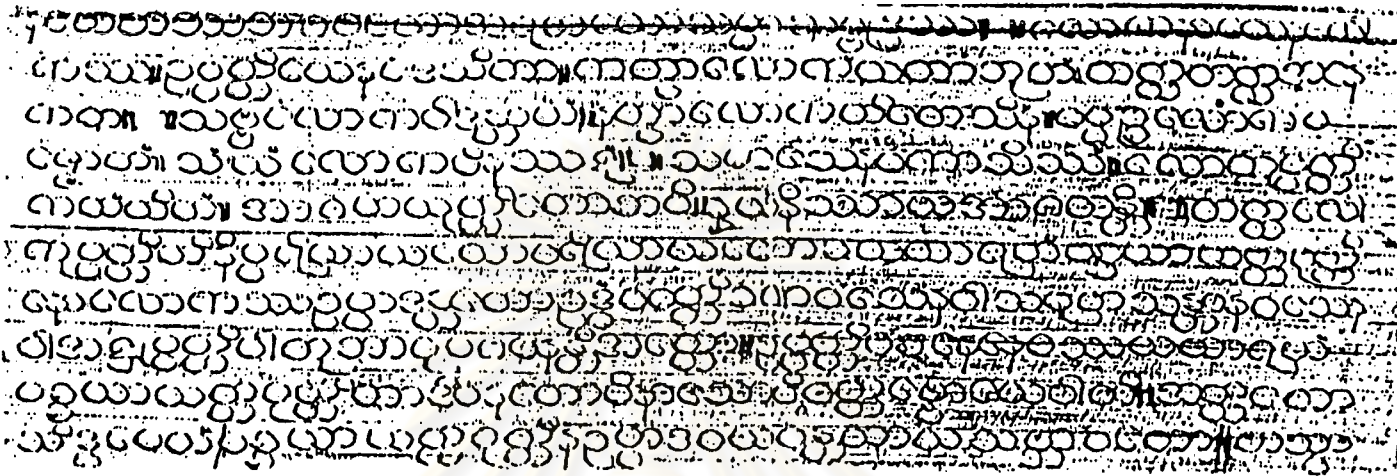
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

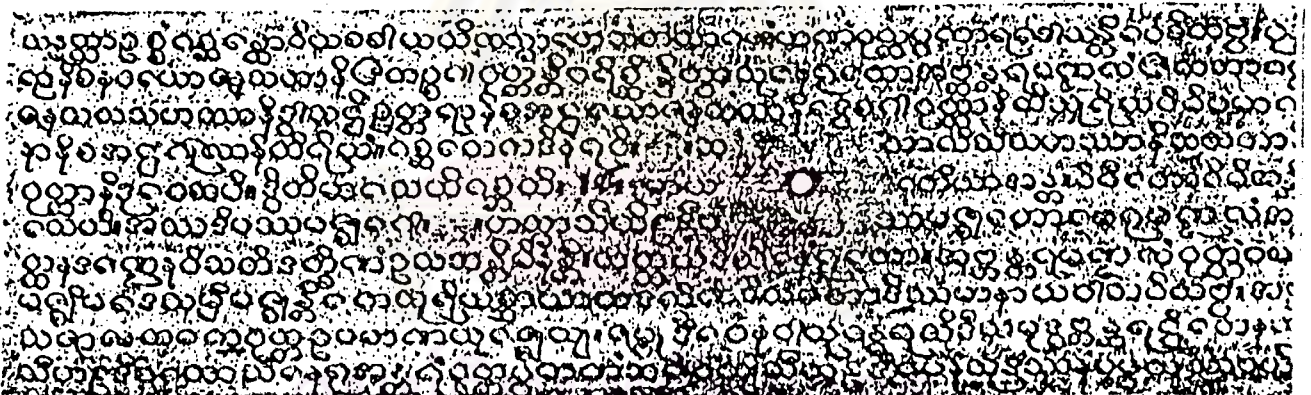
ภาคผนวก ก.

ภาพถ่ายเอกสารต้นฉบับคัมภีร์

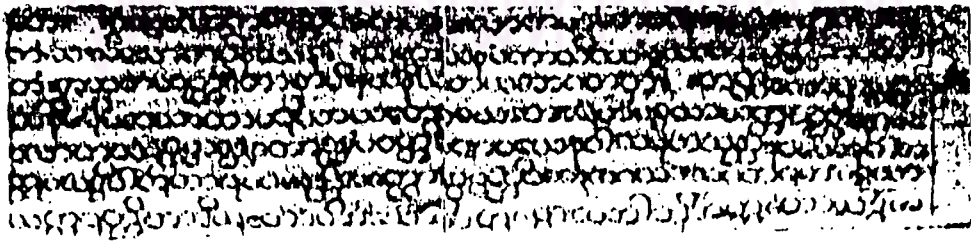
โลกุปต์ติ

ภาพถ่ายเอกสารต้นฉบับคัมภีร์โลกุปต์ติฉบับหอสมุดแห่งชาติ ประเทศไทย

ภาพถ่ายเอกสารต้นฉบับคัมภีร์โลกุปต์ติฉบับ หอสมุดกรมการศาสนา ว่างกุ้ง

ภาพถ่ายเอกสารต้นฉบับคัมภีร์โลกุปต์ติฉบับ พิพิธภัณฑฑ์พุกาม

ภาคผนวก ข

คำขึ้นต้นและคำลงท้ายวรรณกรรมโลกศาสตร์บางเรื่อง และประวัติ
พระเมธีขรรค์ไชยศรี เรื่อง โลกัปปทีปิกสาร

๑. โลกัปปัตถิติ ขึ้นต้นด้วยข้อความร้อยแก้วซึ่งคัดมาจาก มหาปรินิพพานสูตร
ที่มณีกาย มหาวรรค ตอนที่ว่าด้วยเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว ลงท้ายด้วยข้อความร้อยแก้ว
เช่นเดียวกัน เช่น

คำขึ้นต้นโลกัปปัตถิติ

เฮวั เม สุทฺถิ เอภิ สมบิ ภควา สาวกฺคณิ วิหริเต เขตวเน
อนาถปิณฑิสฺส อารามे ทฺวโร ไซ ภควา ภิกฺขุ อามฺภูเตสิ ภิกฺขเวติ ภทฺมุเตติ
เต ภิกฺขุ ภควโต ปุจฺจสฺสํ ภควา เอตทโฆ เทว เม ภิกฺขเว เท
เทว ปุจฺจา มนโต ภูมิจาตฺสส ปาตุภาวาวา กตเม เทว อมฺปิ ปรวิ อามฺปิ
ปติฏฺฐิ อามฺปิ วายุมฺปิ ปติฏฺฐิโต วายเ อากาสนิสฺสโต โหนฺติ อตฺโต ส
ภิกฺขเว สมโย ยิ มหาวาทา วายุมฺปิ มหาวาทेषุ อายุมฺปิ อามฺปิ กมฺปิ
ปรวิ กมฺปิ อมฺปิ ภิกฺขเว ปฺริโม เทว ปฺริโม ปุจฺโย มนโต ภูมิจาตฺสส
ปาตุภาวาวา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่. มหา ๑๐/๔๔/๑๒๖.

๒

Denis, Lokapattatti et les Idées Cosmologiques du
Bouddhisme Ancien, P.J.

-ข้าพเจ้าเสกขึ้นมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน
วิหาร อารามที่ทานอนาถบิณฑิกเศรษฐี (สร้างถวายเป็นนครสาวัตถิ) ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า "คุกรภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุทั้งหลายพร้อมกันรับพระราชดำรัสว่า
"พระเจ้าข้า" พระผู้มีพระภาคเจ้าโคตรัสพระราชดำรัสนี้คืออีกว่า "คุกรภิกษุทั้งหลาย การ
ปรากฏการไหวของแผ่นดินขนาดใหญ่นี้ มีเหตุปัจจัย ๒ อย่าง เหตุปัจจัย ๒ อย่าง เป็นไฉน
เหตุปัจจัย ๒ อย่างคือ

แผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมก็ย่อมอาศัยอากาศ คุกรภิกษุทั้งหลาย
สมัยที่มหาวาตะกระเพื่อกมีอยู่ เมื่อมหาวาตะกระเพื่อก เมื่อน้ำหวั่นไหว แผ่นดินย่อมไหว
นี่เป็นเหตุปัจจัยที่หนึ่งแห่งการปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินขนาดใหญ่นี้"

คำสุดท้าย เรื่อง โลกบัญญัติคติต่าง เป็นร้อยแก้วเช่น

... อีเม ปญฺจ เหตุปรจฺยา ยชฺช สขฺพเนมิชฺฐตา สขฺพโมหุชฺฐตา
สมฺโมหิ อปาหฺชชฺฐิตี ๑ วาโย วลาหกา เทวปฺชฺฐตา เมเช นิชฺฐา
อณฺณปิ ออโถ วุชฺฐิต ภาควตาคี ๑
ทุกขการณกฺกตฺ สฬสฺสมิ
โลกปญฺชฺฐติ ปกรณํ สมชฺฐติ ๑

- เหตุปัจจัย ๕ ประการเหล่านี้ ที่เชื่อถือกันว่าเป็นเหตุเลื่อนลง ถึงความ
เหลวไหลไป วลาหกเทวมุตรทั้งหลาย พวกกันสิ่งสถิตอยู่ในเมฆ ข้อความแม่น้ำพระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว

ทุกขการณกถํ กถํที่ ๑๒ จบแล้ว
ปกรณํชื่อว่าโลกบัญญัติ จบแล้ว

Ibid., p. 227.

๒. มหากัปโลกสังหารบัญญัติ คำขึ้นต้นและคำลงท้ายเป็นร้อยแก้ว กั้มาจาก สัททวิษุบุตร สัททกนิบาต อังคุตตรนิกาย *

คำขึ้นต้น

ภควา กิร อธิกสพหุตฺตญฺชาโฆ โลกานุกนกรมฺหฺจาย อนุตฺตมตฺตเนน
เวสาลีํ อุปนิสฺสาช ฃพฺวเน กุฎฺฐาคาเร วินฺนโต เทน โช ปน สมฺเบเน
อนิจฺจวมฺกถนกุสโล โลกนิกา กายวโร วรานิ มคฺชีวโร วรโต วรานิโร ภควา
ปรปฺปญฺจทาสเน นิสฺสฺสโน อตฺตโร ภควา มฺหฺกมฺพลํ วิวิตฺวา ภควโต สฺมุทํ
นิจฺจาเรทฺวา อนิจฺจาทมฺมํ ปกาเสนฺโต โส ภควา เอวมาหา อนิจฺจา
ภิกฺษเว สฺงฺขารา อชฺฐา ภิกฺษเว สฺงฺขารา อนุตฺตาสิกา ภิกฺษเว อถ เมว...^๒

—ทั้งใ้ส้ค้บมาพระผู้มีพระภาค ผู้บรรลพระสัพพัญญุตญาณ เสด็จประทับที่กุฎาคาร
ในสวนมะม่วงใกล้เมืองเวสาลี เพื่อทรงอนุเคราะห์ชาวโลกตามลำดับ เวลานั้นพระผู้
มีพระภาค ผู้ทรงฉลาด ในการแสดงธรรมคือความไม่เที่ยง ผู้เป็นบิดาของชาวโลก
ผู้ให้พระวรกายสมส่วน ผู้ประเสริฐกว่าความศึคิในหมู่ผู้ประเสริฐ ผู้ให้ความประเสริฐ
ผู้บำเพ็ญความประเสริฐ ประทับบนอาสนะที่ผู้สิ้นปลุกแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค
แยงพระโอษฐ์ เปล่งพระสุรเสียง ประกาศธรรมคืออนิจจตา พระองค์ ตรัสอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม พอละสำหรับสังขารนี้...

คำลงท้าย เรื่องมหากัปโลกสังหารบัญญัติ มีลักษณะคล้ายกับคัมภีร์ โลกบัญญัติ
คือเป็นคำประพันธ์ร้อยแก้วไม่ออกชื่อผู้แต่ง แต่ที่แปลกจากโลกบัญญัติ คือผู้แต่งแสดงความ
ปรารภว่าเป็นพระพุทธเจ้า

* อ. สฤตก. ๒๓/๖๓/๑๐๒

...มหากปโลกลสณฺฐานปริปฺพณา นิฏฐิตา ออฺชราณี สิกฺขิตฺวา โสมนสฺสเสนา
ฐิตํ มโนเรตฺถํ วจเนน พุทฺโธ โหมี อนาคเตหิ *

-เรื่องมหากปโลกลสณฺฐานปริปฺพณฺตํ จมบริบูรณ์แล้ว ข้าพเจ้าแต่งหนังสือ
เรื่องนี้มีชื่อ โสมนัส ขอบรรณาเป็นพระพุทฺธเจ้าในอนาคต สมคังมโนเรตฺถ เทอญ *

๓. อรุณวทีสุตฺร ขึ้นต้นด้วยบท ปณามคาคา เป็นคำฉันท์กล่าวถึงพระ
พระรัตนตรัยและกล่าวถึง อรุณวทีสุตฺรว่าเป็นพระสุตฺรที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระพุทฺธชญาณ
ส่วนในเนื้อหาเป็นการขยายความ อรุณวทีสุตฺร สกาดวรรค สังยุตฺตนิคาเย *

คำขึ้นต้น

โย มหาคฺคฺคาปญฺญา-
คํ พุทฺธมฺมุทฺตมํ ชมฺมํ
วชฺชามินิ อรุณวที-
พุทฺธชญาณมหนฺตชฺชกํ
เย ปญฺญาปารมิปฺพตา
เทสํ ฉฺฉาณํ อธิฏฺฐนฺน

โยโค สพุทฺธสวสโก
สงฺฆญฺจ อภิวัชฺชิต
สงฺคหํ นาม สาทฺถกํ
ฉาปญฺญาปญฺจกฺกมํ
เย จ ปจฺจกนายนกา
พุทฺโธ ฉฺฉาณนํ ทิปีโกทา"

* เรื่องเดียวกัน, ฉานที่ ๓๔, หน้า ๒.

๒. ศ. ส. ๑๕/๖ ๑๑๖-๖ ๑๕/๒๒๖๗-๒๒๘๘.

* กวี แสงมณี, "อรุณวทีสุตฺร : การทรวจสอชวาระและการศึกษาเชิง
วิเคราะหฺน." หน้า ๒๕, ๑๔๔.

-ข้าพเจ้าขอถวายบังคมพระพุทธรเจ้า ผู้ประกอบความพระมหากษัตริย์ชาวมณี
ผู้ยิ่งใหญ่ไพศาลทั้งปวงให้สำเร็จ พร้อมทั้งพระธรรมอันสูงสุดและพระสงฆ์ ข้าพเจ้าจะ
กล่าวอย่างละเอียดถึงอรุณวทีสุกต ซึ่งสูงสุดกว่าคำสอนที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่ง
พุทธญาณ พระพุทธรเจ้าทรงรุ่งเรืองด้วยพระญาณ ทรงมีพระญาณเหนือกว่าญาณของ
พระสาวกผู้ประกอบความปญญาบารมี และพระปัจเจกพุทธรเจ้า

คำลงท้ายเป็นร้อยกรองคำฉันท์เช่นเดียวกับบทพนมกาศา

คำลงท้าย

... เตน วุฑฒ์

เบ ปญญาปารมีปญญา เบ จ ปญเจกนายกา
เศส ญาณ อธิคุณมม พุชโร ญาณ ทีปิตติ
อรุณวทีสุกต นิภูริคิ นิพพานปจโย โสพา *

เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่

-พระพุทธรเจ้าผู้ทรงรุ่งเรืองด้วยพระญาณ ทรงมีพระญาณเหนือกว่าญาณของ
พระสาวกผู้ประกอบความปญญาบารมี และพระปัจเจกพุทธรเจ้า" จมอรุณวทีสุกต ขจง
เป็นปัจเจกแห่งพระนิพพาน

๔. ประวัติพระเมฆังกรเถระ

เนื่องจากประวัติของพระเมฆังกรเถระ ผู้แต่งวรรณกรรมโลกศาสตร์ภาษา
บาลี เรื่องโลกปทีปกสารยังไม่เป็นที่ยุติว่า ท่านเป็นพระภิกษุชาวพม่า ลังกา หรือไทย ในที่นี้
ได้ศึกษาประวัติของท่านตามที่ปรากฏหลักฐานในที่ต่าง ๆ ดังนี้

ในตอนท้ายของคัมภีร์โลกปทีปกสาร ปริเฉทที่ ๔ ผู้แต่งได้กล่าวถึงประวัติของ
ตนเองว่า ชื่อเมฆังกรและเป็นครูของพระมหาธรรมราชาลิไทย ทั้งปรากฏในท้ายคัมภีร์ว่า

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑, ๑๔๐.

...สิริรัตนปราภิธานมฤตุมคเร เสตกฤตวราธิปติภคสุส มหารณฺเฑ
มาตฤทฺทา ย สุตฺตชยา ย มหาเวรียา การิเก ทิปุปฺกตฉาติเต โสณมเมหาวินาเว
วสนฺเทน สีลาจาราติสมฺปนฺเนน ทิปิฏกปริยทฺธิชเรน สหฺชาตฺตฺทฺธิวิวิธปฏฺธิเท
สินฺททีเป อรณฺญวาสินี สทฺทฺมมหาเดรานิ วิสาตจฺการภูเทน เมจฺจกรมหาเดร-
ชณฺมยทิเทน สงฺฆวราธา กโคปํ โลกปฺปทีปฺกสวโรทฺธา

อเนน ปุญฺเฑน สุตฺตมฺภูเทน
สณฺมกฺกํ ยาว จ ปาปุณฺเฑ วรํ
นิรมฺกโร โลกนิตฺตสฺส การโก
ภเว ภเวญฺญํ สุสีเลนิ ปุโรโก

อนนฺตรายํ วินา สวโร ยดา นิฏฺฐํ อฺปาทโก ทลา นิฏฺฐํ สุตฺตจฺกปฺปา
สทฺทฺทานํ ขณฺณนิสฺสิตกา สทฺทฺทณฺฑุทณฺฑฺยานสฺส ปจฺจโย โนทฺธา
โลกปฺปทีปฺกสวโร ปกรณํ มนาตฺตจฺจวราเชน สิทธวราชสฺส กรุณา รจิตํ สมฺมทฺธา
นิพทานํ ปรมํ สุทฺธา *

— พระคัมภีร์โลกปป์ที่ปกสวโร พระสังฆราชมีพระนามตามที่แต่งตั้งว่า เมธังกร
มหาเดระผู้อยู่ในมหาวิหารอันวิจิตรด้วยทองคำบนแผ่นดินมฤต ซึ่งพระมหาเทวีผู้ทรงพระศรัทธา
เป็นพระมารดาของพระเจ้าราช เณิกโกในนครมฤตคิมะ ๒ อันได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง
ทรงสร้างถวาย ผู้เป็นอัครการแห่งเชื้อสายของพระมหาเดระ ๗ รูป ซึ่ง เป็นฝ่ายอริยธรรมาสี่

*ประเสริฐ ใจกล้า. "โลกปป์ที่ปกสวโร ปริจเฉทที่ ๔ การตรวจชำระและ
การศึกษาเชิงวิเคราะห์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๒๗), หน้า ๒๕๒

๒ มฤตคิมะเป็นชื่อรัฐมอญ ในศาสนวงศ์กล่าววว่า
...ตจฺฉล สุวณฺณมฺภินิ ทิสฺสุ รามณฺฑูรณฺฑเรสุ เอกสฺส นามํ่า ทินฺ
นิ รามณฺฑูรณฺฑเรนิ โทณฺทิตี หัสวาทิ-มฤตคิม-สุวณฺณมฺภินิวเสน ๗ เอกเทเสน
สทฺทฺทณฺฑิ รามณฺฑูรณฺฑู คเนทฺททฺธา

คำว่าสุวรรณภูมิ ในที่นี้เป็นชื่อของรัฐ ๗ หนึ่งในรามัญทั้ง ๓ รัฐ รามัญทั้ง ๓
นั่นคือ พงสาวคี มฤตคิมะ สุวรรณภูมิ รัฐทั้ง ๓ นี้ แต่ละรัฐถือว่าเป็นรัฐรามัญทั้งหมด
ดูพระปิตุจฉา สามี, ศาสนวงศ์, หน้า ๕๐, ๕๒

ในทวีปสิงหล ผู้ประคับค้ำยศรัทธาความรู้และวิริยะ ทรงปฏิบัติธรรม คือพระไตรปิฎก สมบูรณ์ด้วยคุณศีลและอาจารย์เป็นต้น รจนาวัวไว้วแล้วแล

ด้วยบุญอันสร้างสมไว้ก็แล้วนี้ ข้าพเจ้ายังไม่บรรลุนิพพาน เป็นพระสัพพัญญูอัน ประเสริฐเพียงใด ขอข้าพเจ้าจึง เป็นผู้นำเทัญประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก ท่อ ๆ ไป จึง เป็นผู้นำวิญญูณด้วยศีลอันดีทุกภพ เพียงนั้น เทอญ

พระกัมภีร์ชั้น เป็นสาระถึงความสำเร็จสมบุรณ์ปราศจากอันตรายนั้นใด ขอความ คำวิธิชอบอาศัยบรมของสัจว่าทั้งหลายถึงความสำเร็จสมบุรณ์นั้นนั้น ขอการรจนา พระกัมภีร์นี้ จึง เป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญูญาณเทอญ เรื่องพระนิพพานจบ ปกรณ์ ชื่อโลกกับที่ปกสาร พระมหาสังฆราชผู้เป็นครูของพระเจ้าสิไทยรจนาวัวจบแล้ว พระนิพพานเป็นสุขชอกเป็นม

จากคำลงท้ายของกัมภีร์นี้ผู้แต่งบอกว่า ท่านชื่อเมตังกรมหาเถระอยู่ในเมือง มุกทิมะ รัฐมอญของพม่าและเป็นครูของพระเจ้าสิไทย แต่ชื่อเมตังกรในพระพุทธศาสนา และเกี่ยวข้องกับงานประพันธ์ซึ่งมีละละเสเถระ รวบรวมไว้ใน พจนานุกรมวิสามานยนาม ภาษามาลี ดังนี้

พระเมตังกรเถระ เป็นชื่อของพระเถระชาวลังกา ท่านแต่งบทประพันธ์ชื่อ วินยารุณสมุจจย แต่ง เป็นภาษาสิงหล

พระเมตังกรเถระ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อริยัญญกเมตังกร" ท่านเป็นประธาน ในการทำสังคายนาอุปลัมภโดยพระเจ้าปรักมพาทนุที่ ๓

พระเมตังกรเถระ ผู้ที่พระเจ้าปรักมพาทนุที่ ๔ มอบหมายให้แปลชาคก กาง ๆ เป็นภาษาสิงหลและสร้างที่อยู่ให้เรียกว่า "ปรักมพาทนุปริเวณ" และรวมทั้ง อุทิศนุฆมานกาง ๆ ค่วย

พระเมฆังกร เดระหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "วนรทัต เมฆังกร เดระ" ท่านแต่ง เรื่อง
ชินจริตและปโตสิททิ มีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าภูวนทาทูที่ ๑ ท่านได้ครอบครองวิชาพาหุ
ปริเวณ ซึ่งสร้างโดยพระเจ้าวิชัยทาทูที่ ๒

พระเมฆังกร เป็นนักประพันธ์ชาวพม่าในคริสต์ศตวรรษที่ ๔ (พุทธศตวรรษ
ที่ ๙) ท่านเป็นครูของพระราชินีภัททาทูเป็นพระมารดาของพระเจ้าเสตีอินพะกะมัทธิวแห่ง
มุกติมะนคร ท่านไปศึกษาอยู่ในลังการะยะหนึ่งและได้ แต่งคัมภีร์โลกปมที่ปกสาร

นอกจากรายชื่อพระเมฆังกรที่มละละเสเดระรวบรวมไว้แล้ว ชื่อพระเมฆังกร
มีปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยจารึกหลักที่ ๑๒ อีกด้วย

ในจารึกหลักที่ ๑๒ นี้ ศาสตราจารย์ บอธ เชเคส สรุปใจความไว้ว่า

"คำจารึกนั้นมีใจความว่า ครั้งแผ่นดินพระธรรมราชา (ที่ ๒) พระ
วิทวัสคัมหาเดระ โคนำแผนดินมายัง เมืองสุโขทัย ครั้นมาในแผ่นดิน
พระธรรมราชาที่ ๔ พระสิริสุเมฆังกรสังฆนายก ผู้เป็นศิษย์ของพระสิริสุเมฆังกร
สังฆราช โคสลังกรอพยพพระพุทธรูปมาตั้งอยู่กลางบนแผ่นดินนั้น ตามแบบรูปพระพุทธรูป
บนยอดเขาสมันตภูฏาในลังกาทวีป เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๔ ค่ำ
พระพุทธรูปสังฆราช ๙๙๗๐"

นอกจากนี้ศาสตราจารย์ บอธ เชเคส ได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับ
พระสิริสุเมฆังกรไว้ว่า

"ข้าพเจ้าสงสัยว่า พระสิริสุเมฆังกรสังฆนายก หรือพระสิริสุเมฆังกร
สังฆราชองค์ใดองค์หนึ่ง จะเป็นอย่างที่เกี่ยวกับพระมหาเมฆังกร เดระ ซึ่ง
ในหนังสือชินกาลมาลีนี้ กล่าวไว้ว่า พระมหาเมฆังกรนั้น เป็นชาวเชียงใหม่
เมื่อ พ.ศ. ๙๖๖ โคไปตั้งลังกาทวีปพร้อมด้วยภิกษุ ๓๒ องค์ แต่เวลา
กลับมาจากลังกาแล้ว โคตั้งคณะสังฆนิคมขึ้นในเมืองไทยหัวไป"

ศาสตราจารย์ บอธ เชเคส. ประชุมจารึกสยาม ภาคที่ ๑ จารึก
กรุงสุโขทัย (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๗). หน้า ๓๗.

๒ เรื่องเดียวกัน

ดร. ศักดิ์ศรี แยมักค้ำ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับพระเมฆังกรเดระ ในการประชุมสัมมนาสุภาสิตพระร่วงและวรรณกรรมโลกศาสตร์พุทธศาสนาเดรวาท ตอนหนึ่งว่า "คำว่าเมฆังกร เป็นชื่อสมณศักดิ์ของพระภิกษุทางด้านนาจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า พระเมฆังกรที่แต่งโลกปทีปกสรวรนี้คือพระภิกษุทางด้านนา" เมื่อตรวจสอบหลักฐานจากวรรณคดี พระพุทธศาสนาที่แต่งในลานนากอน พ.ศ. ๒๐๖๓ ซึ่งเป็นปีที่อ้างถึงคัมภีร์โลกปทีปกสรวร ในจกกวาศที่ปนี พบว่าในชินกาลมาลีปกรณ์^๒ และตำนานมุตศาสนา^๓ ได้กล่าวถึง พระเมฆังกรตรงกันสรุปได้ว่า พระมหาเมฆังกร เป็นพระภิกษุชาวลานนาได้เดินทางไป ลังกาเพื่อไปศึกษาพระพุทธศาสนาใน พ.ศ. ๑๘๖๓ พร้อมกับพระเถระผู้ใหญ่ คือ พระมหาธัมมคัมภีร์ พระมหาญาณมงคล พระมหาสีลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหา รตนากร พระมหาพุทธสาคร เป็นต้น พร้อมกับภิกษุอื่น ๆ อีก รวมเป็น ๓๓ รูป ต่อมา ได้อุปสมบทใหม่ในลังกาที่พระธรรมจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาสาวิวันรัตน์เป็น กรรมวาจาจารย์ กลับจากลังกาใน ๑๘๖๕ อายุชุกษา ๔ ปีและสุโขทัย ๑ ปี หลังจากนั้น จึงกลับมาอยู่ลานนาใน พ.ศ. ๑๘๗๕

ศักดิ์ศรี แยมักค้ำ, "การประชุมเชิงวิชาการเรื่อง สุภาสิตพระร่วงและ วรรณกรรมโลกศาสตร์พุทธศาสนาเดรวาท" ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๔ กันยายน ๒๕๒๗. (เทปคasset)

^๒ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย ร.ท.ท.แสง มนวิthur (พระนคร : ศิลปากร, ๒๕๑๐), หน้า ๑๒๑.

^๓ พระพุทธทุกาณ พระพุทธญาณ, ตำนานมุตศาสนา (พระนคร : ศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓๓.

หลักฐานของพม่าที่กล่าวถึงพระเมฆังกร คือคัมภีร์ศาสนวงศ์ ในคัมภีร์นี้
กล่าวว่า

"...ต่อมา พระเถระชื่อเมฆังกร ผู้เป็นอาจารย์พระราชมารดาของ
พระเจ้าสุทโธทนะ (พระเจ้าชางเยือก) ในนครมุกติมะ ไปเฝ้าพระเจ้า
สิขามทีในสำนักของพระเถระอรุณฐวาสิ ในเกาะลังกา แล้วเรียน
ปริยัติธรรม ท่านมาอยู่ในวิหารอันประคัมควยทองและเงินหลังความมุกควยก็มุก
ซึ่งพระราชมารดาของพระเจ้าสุทโธทนะ (พระเจ้าชางเยือก) สรางถวาย
ทานโดยกบของพระศาสนาแล้วท่านโคหาคัมภีร์ชื่อว่า โลกที่ปกสาร

พระเถระองค์นั้นท่านชอบอุปมา ประพฤติสมุหามาตุองค์ ท่านเป็นผู้
มีคุณอยู่ สันโดษ ละอาบยาป รังเกียจความชั่ว ไครทอดการศรัทธา ชยัน แข็งแรง
ทานโคอุสมขมควยคณะสงฆ์เกิน ๕ องค์ในอุทกเขปสีมา ที่สระชื่อกลัมปะ
ในเกาะสิงหล พระสังฆราชชื่ออานรัตนเป็นอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ของพระเจ้าวิชัย
พาทูหรือราหุลภัก เป็นพระกรรมวาจาและท่านกลับมาอยู่ในนครมุกติมะ เติมทุน
คณะสงฆ์ใหม่มากขึ้น อนุเคราะห์พระศาสนา"

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ ๒ ประการคือ ประการแรก ฉ้าพิจารณา
จากหลักฐาน ในตอนท้ายของคัมภีร์โลกที่ปกสาร ปรินิเทศ ๔ และในศาสนวงศ์

...ตโต ปจฺฉา จ มุกติมนคเร เสติภินุทสฺส ฏญฺโฆ มาทฺฐยา อจฺฉวโ
เมฆงฺคโร นามเถโร สีนททีเป คนฺทวา สีนททีเป อรณฺญวาสินี มหาเถรานิ สนฺติเก ฆฺน
สิธฺธํ กเหตุวา ปริยตฺถิ ปริยาปฺนิทฺวา สุวณฺณรชตมเย ตินฺนีสณฺเน เสติภินุทสฺส ฏญฺโฆ
มาทฺฐยา การาปีเต วิหาเร นิสฺสิทฺวา สาสนํ อนุทฺทเนสิ โลกที่ปกสารตฺต นาม คณฺดมกาสิ.

โส ฆฺน เถโร อรณฺญเวว วาสี ฐตฺตฺทโร จ อนิสฺส อปฺปิจฺฉโ สมนุทฺทโร ฐชฺชึ
กุกฺกุจฺฉโกลิ สิกฺขกาโม ทฺตฺโต อามสมฺปนฺโน จ สีนททีเป กลมฺทมนฺนิ นาม ชาทฺตฺสเร
อุทฺทฺเขปสีมา ยํ อสิเรภปฺทฺจวฺคฺเคน วนรตฺนญฺนาม สจฺจราชํ อุปัชฌายํ เถโร ญมฺมวาจา
จวิมฺ คทฺวา อุสมฺปนฺนุชฺชิสฺส จ เถโร ฆฺนาคนฺทวา มุกติมนคเร วสิทฺวา คณํ ฐเหตุวา
สาสนํ อนุทฺทเนสิ.

พระเมธีกรรมหาเดระผู้แต่งคัมภีร์โลกปทีปที่ปกสาร เป็นพระภิกษุมอญอยู่ในนครมุกติมะ
ต่อมาได้ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาอุปสมบทใหม่ในลังกา มีพระสังฆราชวันรัตน
เป็นพระอุปัชฌาย์ พระราหุลภักตะ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ หลังจากเรียนจบกลับ
มาอยู่มนครมุกติมะ และเป็นครูของพระมหาธรรมราชาลิไทย หลักฐานที่กล่าวถึงการ
เดินทางมาสุโขทัยของท่านจะเป็นจารึกหลักที่ ๔ ซึ่งกล่าวว่า

...สมเด็จบพิตรอาจดอน อาจดบ อาจเพิ่ม บูน... โดยประดุสิตธิภาพ
ในกรุงฉิมภิกษุทกมาทรา ปราบกฎเป็นศรีเกียรติยศอันแท้จริง เหมือนที่จะพรรณา
ในหัวฉนวนเลย เสด็จประทับเสวยราชสมบัติในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยอยู่
๒๒ ปี ถึง ๑๒๕๓ (พ.ศ. ๑๘๐๘) ปีนั้นสมเด็จบพิตร ทรงไขให้
ราชบัณฑิตไปอาราธนา พระมหาสามีสังฆราชผู้มีศีลเรียนจบพระไตรปิฎก
ซึ่งสถิตอยู่ในลังกาทวีป ซึ่งมีศิลาจารย์คล้ายพระชินาสัพททั้งหลายในโบราณ
จากนครพิน * อันมีโคกพิศปัจฉิมของ เมืองสุโขทัยนี้...^๒

หลักศิลาจารึกหลักที่ ๔ นี้ได้กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทยทรงไขราชบัณฑิต
ไปอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชจากนครพิน(เมาะตะมะ) มาอยู่สุโขทัยใน พ.ศ. ๑๘๐๘
(มหาศักราช ๑๒๕๓) พระมหาสามีสังฆราชที่กล่าวถึงในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๔ จะเป็นพระรูป
เดียวกันกับพระสังฆราช เมธีกรรมหาเดระที่กล่าวถึงในโลกปทีปที่ปกสารปริเฉทที่ ๔ หรือไม่นั้น

นครพิน เป็นชื่อที่คนไทยในอดีตใช้เรียกเมืองมุกติมะ รัฐมอญบางครั้งก็เรียก
มะตะบันหรือเมาะตะมะ

สัมภาษณ์ ประเสริฐ ๗ นคร. ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

^๒ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี,
รัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๘๐-๘๑.

เมื่อสอบจากเอกสารเทียบสมณศักดิ์ ตำแหน่งมหาสาวิ เป็นตำแหน่งสังฆราชของลังกา^๑ ในจารึกหลักที่ ๔ เรียกพระสังฆราชที่พระมหาชรรมราชาสีไทยอาราธนามาว่า มหาสาวิ เรียกตามตำแหน่งไม่ใช่ชื่อตัว ดังนั้น สังฆราชที่พระมหาชรรมราชาสีไทยอาราธนามา น่าจะเป็นพระมหาเมธังกร เณระ ผู้แต่งคัมภีร์โลกปทีปกสาร ทั้งนี้เพราะโคอาราธนา มาจากนคฺมุทิติมะซึ่ง เป็นที่อยู่ของท่านตามที่กล่าวตรงกันในโลกปทีปกสารและจารึก หลักที่ ๔ ปีที่แก่งนั้นน่าจะแก่งระหว่าง พ.ศ. ๙๐๘-๑๐๖๓ ปีใดปีหนึ่ง

ประการที่สอง ถ้าพิจารณาจากหลักฐานคือ ทนท่ายคัมภีร์โลกปทีปกสาร ปรังเฉทที่ ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์ ท่านานนุตศาสนาและศิลาจารึกหลักที่ ๑๒ พระมหาเมธังกร เณระน่าจะเป็นพระภิกษุชานนาที่ไปศึกษาพระพุทฺธศาสนาที่ลังกาเมื่อ พ.ศ. ๙๖๗ กับ พระภิกษุรูปอื่น ๆ หลังจากอุปสมบทใหม่ที่ลังกาแล้ว ใน พ.ศ. ๙๖๘ ก็เดินทางกลับ ดานนา โดยผ่านทางอุชฺษาจฺพรพฺษาที่อยู่ชฺษา ๔ พรวฺษา สุโขทัย ๑ พรวฺษา และ ร่วมกับพระเณรรูปอื่นที่เดินทางไปลังกา ทั้งลัทธิลังกาวงศ์ขึ้นในสุโขทัย หลังจากนั้น จึงเดินทางกลับดานนา ถ้าเชื่อตามหลักฐานนี้ปีที่แต่งคัมภีร์โลกปทีปกสาร คือ พ.ศ. ๙๙๘ ในสมัยของพระมหาชรรมราชาสีไทย

เจ้าพระยาวิฑูริทวงษ์วิไกร. ท่านานนุตศาสนาและเทียบสมณศักดิ์
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๗). หน้า ๓๖.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๕. โลกที่ป็น ขึ้นต้นด้วยบทแปลตามคาถา ลงท้ายด้วยคำประพันธ์ประเภท ร้อยกรอง เช่น คำขึ้นต้น

นรารมรชั พุทธิ	ธมฺมิ โมหวิธัสนั
สงฺฆุตฺตมณฺจ นชฺวาน	อาจริยณฺปิ สิริสา
ปาฬิยณฺฎกถาฎีกา	วิปฺปาสุปฺปวิภูชย
สุวิยาทิกคินณฺจ	อธิมาสวิภูณฺยั
อสมฺไมหิ กิริสุสามิ	นเก จอฺกปริพฺพณฺมิ
กชฺวาน มนสิการั	สาชโว เม สุนฺนุติติ ฯ

- ข้าพเจ้าขออภินมัสการ พระพุทธเจ้าผู้เป็นสัตบุรุษลักษณะของ เทวดาและมนุษย์ พระธรรมอันซจกัถึงความหลง และพระสงฆ์ผู้สูงสุด รวมทั้งอาจารย์ช่วยเคียรเกล้า อาศัยนับแหงชาติ อรรถกถา และฎีกา ทราบจอบวิธีโคจรของดวงอาทิตย์เป็นต้น วิจิตรดิย อธิมาสและการหมุ่ไปของจักรวาลในท้องฟ้าแล้วจักแคงโดยความรอบคอบ ท่านผู้เจริญ กระทำภนสิการแล้ว จงพึงข้าพเจ้า

คำลงท้าย

... วิสิณฺฎวจโน ทนฺโต	สขุพฺภาเสสุ โภวิทา
สขุพลอชณสมฺปนฺโน	คุณฺเดหิ จ อลฺงกโต
มิชฺเต เบ สหสมฺภิทา	เอหิภิกขุ ลขุภามหิ

โลกที่ป็นปกรณั นิฏฐิตั ฯ ๒

- ท่านผู้มีถ้อยคำอันประเสริฐ ผู้ฝึกคิ ผู้ฉลาดในภาษาทั้งปวง ผู้ถึงพร้อมด้วย ลักษณะทั้งปวง ผู้ประคัมด้วยคุณทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ผู้เป็นเอหิภิกขุ คัมภีร์โลกที่ป็นิ จบแล้ว

โลกที่ป็นิ. ลานที่ ๑. หน้าที ๑

๒ เรื่อง เคียวกัน. ลานที่ ๓๐. หน้าที ๒๐.

๖. โอกาสโลกที่แปด ขึ้นต้นด้วยบทภาษาคาถา ร้อยกรอง เช่น

คำขึ้นต้น

นทฺวา โลวิทฺ พุชฺชํ ชนมํ สงฺฆญฺจ สาธุกํ
โอกาสโลกที่แปด ที่ปฐมํ ยถายุทฺถํ สุณาถ เม...ฯ

- ข้าพเจ้าอนมมัสการ พระพุทธเจ้าผู้รู้อำนาจทั้งโลก พระธรรมและพระสงฆ์ แล้วจักแสดง เรื่องโอกาสโลก ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ตามความเป็นจริง.

คำลงท้าย

... อูปริภิกขิตฺตวณฺณา ญฺมญฺทรปริเจตฺทีปโน นาม ปญฺจโม ญฺโต ฯ
โอกาสโลกที่แปด สมคทา ฯ ๒

- การพรรณานาฏมิตินี้เบื้องต้น กัณฑ์ที่ ๕ ชื่อภุมันทรปริเจตทีปนะ จบ เรื่องโอกาสโลกที่แปด จบแล้ว

๗. โลกสังฆฐานโชตรณคันทิ

คำขึ้นต้น

โย ติโลกญฺตปโชโต นาทิ โลภทีโป ชนมฺโลกวฑฺฒโน อริยสงฺฆา
อญฺญ ทญฺจ โลกปภาสชฺชมฺมญฺจ โลกนิยาคํ สมนํ โลกปารคํ วุฑฺฒิตฺวา สิริสา
เม โลกโชติกํ โลกสังฆฐานโชตรณคณฺฐิ ปภาสิสฺสุสํ ฯ ๓

- พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของโลก ผู้ส่องสว่างในโลกทั้ง ๓ ผู้เป็นคฤประทีปของชาวโลก ผู้ยังโลกให้เจริญโดยธรรม ข้าพเจ้าขออนมมัสการด้วยเศียรเกล้า ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น และพระธรรมซึ่งส่องสว่างในโลก และพระอริยสงฆ์ ผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก ผู้ยังชาวโลกให้ถึงฝั่ง แล้วจักกล่าวปกรณ์ชื่อว่า โลกสังฆฐานโชตรณคันทิ ซึ่งยังโลกให้สว่างไสว

โอกาสโลกที่แปด, ลานที่ ๑, หน้าที่ ๑๑
เรื่องเดียวกัน, ลานที่ ๒๒, หน้าที่ ๔๔
โลกสังฆฐานโชตรณคันทิ, ลานที่ ๑, หน้าที่ ๑.

คำลงท้าย

... เอวี่ ภาเวถ เมตฺตา จ ปชฺฌนฺนํ อมตฺตํ ทสฺส วา
อชฺคโมปาโย กาทสฺสโป วิญญู สทา ฯ อิติ โสตรณสชฺชวณฺณนา นิฏฺฐิตา ฯ *

- หิงเจวิญฺ (เมตฺตา) อย่างนี้ วิญญูชนทิงกระทำอุบายที่จะถึงการเจิญเมตฺตา
ปรารณนารักใคร อย่างไม่มีขอบเขตทุกเมื่อ

จบโสตรณสชฺชวณฺณนา ฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*โลกสิณฺฐานโสตรณคณฺถิ. บุกที่ ๕. ลานที่ ๓๖. หน้าที่ ๒ .

ภาคผนวก ค

คำว่า "โลกนาถ" แปลว่า ผู้เป็นที่พึ่งของโลก เป็นพระนามที่หมายถึงพระพุทธเจ้าได้
 ทุกพระองค์ พระนามที่ใช้หมายถึงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์นั้นมีต่อไปนี้
 พุทโธ ทสพโล สักดา สัพพัญญู ทิพทุกคโม มุนินโท ภควา
 นาโถ จักขุมา อังคีรโส มุนิ โลกนาโถ อนันตวิโร มเหสี
 วินายโก สมันตจักขุ สุกโต ภูริปัญโญ มารชิ นรสีโห
 นรวโร ธรรมราชา มหามุนี เทวเทโว โลกครุ ชัมมสามี
 ตถาคโต สยัมภู สัมมาสัมพุทโธ วรปัญโญ นายโก จิน
 ส่วนพระนามที่หมายถึงเฉพาะพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือ
 สักกมุนี สักโก สัทธัตถโถ สุตโตหนิ โคตโม สักยสีโห
 อาทิจจพันธุ

ชั้น ๕ หรือ
 เบญจชั้น

กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วย
 รวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น
 ๑. รูปชั้น กอกรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และ
 คุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรม
 ทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างกายพร้อมทั้งคุณและอาการ
 ๒. เวทนาชั้น กอรวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์,
 ความรู้สึกสุขทุกข์หรือเฉย ๆ
 ๓. สัญญาชั้น กอรวสัญญา, ส่วนที่เป็นการกำหนดหมาย,
 ความกำหนดไต่หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่น ขาว เขียว ดำ แดง
 เป็นต้น

๔. สังขารชั้นชัฏ กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุ้งแต่ง, สภาพที่
ปรุ้งแต่งจิตให้หัดหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ, คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต
มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุ้งแต่งคุณภาพจิตใจให้เป็นกุศล อกุศล
อหิยาภกต

๕. วิญญาณชั้นชัฏ กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์,
ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น
ได้แก่วิญญาณ ๖

ส.ช. ๑๗/๕๕/๕๕; อภิ. วิ. ๓๕/๑/๑.

อุปาทาน ๔

ความยึดมั่น, ความยึดมั่นด้วยอำนาจกิเลส ความยึดติดตัวอื่นเนื่อง
มาแต่ตัณหา ผูกพันเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง

๑. กามอุปาทาน ความยึดมั่นในกามคือ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ

๒. ทิฏฐุปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิหรือทฤษฎีคือ ความเห็นลัทธิ
หรือหลักคำสอนต่าง ๆ

๓. สीलัทธูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรตคือ หลักความประ-
พฤติ ข้อปฏิบัติ แบบแผน ลัทธิพิธีต่าง ๆ ที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ มิได้เป็น
ไปด้วยความรู้ ความเข้าใจตามหลักความสัมพันธ์แห่งเหตุผล

๔. อตถวาทูปาทาน ความยึดมั่นในวาทะว่าตัวตน ที่จะได้ จะเป็น
จะมี จะสูญสลาย

พ.พ.ศ. / ๑๒๕.

อุปาทานรูป ๒๔

รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์ ได้แก่

ก. ปสาทรูป ๕ รูปสำหรับรับอารมณ์

๑. จักขุ ตา

๒. โสตะ หู

๓. ชานะ จมูก

๔. ชิวหา ลิ้น

๕. กายะ กาย

ข. โครจรรูปหรือวิสัยรูป ๔ รูปที่เป็นอารมณ์หรือแก่นรับรู้ของอินทรีย์

- ๖. รูปะ รูป
- ๗. สัททะ เสียง
- ๘. คันธะ กลิ่น
- ๙. รสชะ รส

ค. ภาวรูป ๒

- ๑๐. อิตถัตตะ, อิตถินทรีย์ ความเป็นหญิง
- ๑๑. ปุริสัตตะ, ปุริสินทรีย์ ความเป็นชาย

ง. หทัยรูป ๑ รูปคือ หทัย

- ๑๒. หทัยวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ, หัวใจ

จ. จีวีกรูป ๑ รูปที่เป็นจีวิต

- ๑๓. จีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือจีวิต

ฉ. อาหารรูป ๑ รูปคือ อาหาร

- ๑๔. กวฬิงการาหาร อาหารคือ คำข้าว

ช. ปริเฉทรูป ๑ รูปที่กำหนดเทศะ

- ๑๕. อากาสชาตฺ สภาวะคือ ช่องว่าง

ฌ. วิญญูตติรูป ๒ รูปคือ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย

- ๑๖. กายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย
- ๑๗. วจวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา

ฎ. วิการรูป ๓ รูปคืออาการที่คัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้

- ๑๘. รูปสุส ลหุตา ความเบา
- ๑๙. รูปสุส มุทุตา ความอ่อนสวดย
- ๒๐. รูปสุส กมฺมณฺญูตา ความควรแก่การงาน, ใ้การได้

๒. ลักษณะรูป ๔ รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด

๒๑. รูปสุต อุปจย ความกอดตัวหรือเติบโตขึ้น
 ๒๒. รูปสุต สนุคติ ความสืบทอด
 ๒๓. รูปสุต ชรตา ความทรุดโทรม
 ๒๔. รูปสุต อนิจจตา ความปรวนแปรแตกสลาย

อภิ. ส. ๓๔/๕๐๔/๑๔๕, วิสทขี. ๓/๑๑,

ปัจจัยการหรือปัจจุสมุปบาท

กัมมวิโรจกัปปัตติเนื่อหาโดยสรุปแล้ว กล่าวถึง การเกิดและการเสื่อมสลายของสังขารโลก สัตวโลก และโอกาสโลก ดังกล่าวมาแล้ว เนื้อหาที่กล่าวถึงการเกิดและการเสื่อมสลายของสังขารโลก ผู้แต่งได้แสดงถึงภาวะชีวิตของมนุษย์สัตว์ที่แปรเปลี่ยนไปตาม ชันธ์ ชาติ อายุขณะ ปัจจัย แล้วสรุปการเกิดขึ้นและเสื่อมสลายของสังขารโลกด้วยปัจจัยการหรือปัจจุสมุปบาทและการบรรลุนิพพานว่า

"การเกิดขึ้นของสังขารโลก . . . พึงทราบด้วยสามารถแห่งปัจจัยการโดยอนุโลมและด้วยความสามารถแห่งปัจจัยเป็นตนะว่า สังขารเกิดขึ้นเพราะอริชชาเป็นปัจจัย ส่วนความพินาศ พึงทราบตามแนวปัจจัยการ โดยปฏิโลมโดยนัยเป็นตนะว่าสังขารดับโดยไม่เหลือเพราะอริชชาดับ การดับโดยไม่เหลือแห่งอุปาทินนสังขาร พึงทราบด้วยอำนาจพระชีณาสห. มหำโนแจงนิโรธ" (ถ. /๒๐๔)

สำหรับเนื้อหาที่กล่าวถึง การเกิดและเสื่อมสลายของสัตวโลก ผู้แต่งได้แสดงถึงภาวะชีวิตของมนุษย์ที่เป็นไปตามกัมมวิญญ์และวิปากวิญญ์แล้วสรุปด้วยปัจจัยการและการบรรลุนิพพานว่า "... พึงทราบการเกิดขึ้นของสัตวโลก โดยการปรากฏขึ้นของชันธ์ และพึงทราบการเสื่อมสลายของสัตวโลกด้วยอำนาจของ อัทธาและการบรรลุนิพพาน" (ถ. /๒๑๑) ดังนั้น ขรรมปัจจุสมุปบาท จึงเป็นขรรมที่สำคัฎฐในเรื่องนี้เพราะสัง เกทไควว่าผู้แต่ง ได้กล่าวถึงปัจจุสมุปบาทไว้ตอนต้นของเรื่อง และได้อีกกล่าวย้ำทั้ง การเกิดและเสื่อมสลายของสังขารโลกสัตวโลกที่เป็นไปตามปัจจัยการ

หรือปัจจัยสมุปบาท และการบรรลุนิพพานในที่สุด ทั้งนี้พอที่จะกล่าวถึงปัจจัยสมุปบาทดังนี้

ปัจจัยสมุปบาท ในอริยมรรคเรียกว่า ปัจจัยการ คือกระบวนการเกิดขึ้นและดับไปแห่งความทุกข์ ปัจจัยสมุปบาทมีองค์ประกอบ ๑๒ ข้อ เมื่อเรียงตามลำดับฝ่ายเกิด (อนุโลม) จะได้ดังนี้

อริชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายณะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรามณะ ... โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ ทุกขสมุทัย

ปัจจัยสมุปบาทในฝ่ายดับ (ปฏิโลม) เพราะอริชชาดับสังขารจึงดับ

เนื่องจากปัจจัยสมุปบาทมีกระบวนการหมุนเวียนเป็นวัฏฏะหรือวงจรไม่มีจุดจบ ไม่มีเบื้องปลาย จึงเขียนเป็นวงจรได้ดังนี้

ข้อความอธิบายปัจจัยสมุปบาทคัดมาจาก หนังสือพุทธธรรม ไปรกฏ พ.ศ. ๒๕๑๕

คำจำกัดความของปัจจัยสมุปบาทตามลำดับ

๑. อวิชชา คือ ความไม่รู้หรือวิสัย ๔ คือ ไม่รู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
อวิชชาในความหมายของ อภิชกรรมคือ ความไม่รู้หนกอน(อดีต)
ความไม่รู้หนหน้า(อนาคต) และความรู้ทั้งหนกอนและหนหน้า
(ทั้ง อดีตและอนาคต)
๒. สังขาร คือ กายสังขาร วจีสังขาร จิตสังขาร และในความหมาย
ตามอภิชกรรมคือ ปุณฺณาริสังขาร อปุณฺณาริสังขาร อเนตฺตชานี
สังขาร
๓. วิญญาณ คือ จักขุ ไสตะ ขานะ ชิวหา กาย มโนวิญญาณ
๔. นามรูป คือ นาม (เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ)
ในความหมายอภิชกรรม คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ
รวมกับ รูป คือ มหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔
๕. สฬายกณะ คือ จักขุ ตา ไสตะ หู ขานะ จมูก ชิวหา สิ้น กาย กาย
มโน ใจ
๖. ผัสสะ คือ จักขุสัมผัส ไสตะสัมผัส ขานะสัมผัส ชิวหาสัมผัส
กายสัมผัส มโนสัมผัส
๗. เวทนา เวทนาเกิดจาก จักขุสัมผัส ไสตะสัมผัส ขานะสัมผัส
ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส และมโนสัมผัส
๘. ทัณหา รูปตัณหา ตัณหาในรูป สัททตัณหา ตัณหาในเสียง
คันธตัณหา ตัณหาในกลิ่น รสตัณหา ตัณหาในกลิ่น
โณกรูทพตัณหา ตัณหาในสัมผัสทางกาย ชัมมตัณหา
ตัณหาในธรรมารมณ์
๙. อุปาทาน ฉามูปาทาน ความยึดมั่นในกามคือ รูป รส กลิ่น เสียง
สัมผัสต่าง ๆ ทิฏฐูปาทาน ความยึดมั่นในทิฏฐิ คือความเห็น
ลัทธิ ทฤษฎีต่าง ๆ สีลัพพตูปาทาน ความยึดมั่นในศีลและพรต
ว่าจะทำให้คนบริสุทฺธิได้ ฉัตตวาตูปาทาน ความยึดมั่นในฉัตตา
สร้างตัวตนขึ้นยึดถือไว้ด้วยความหลงผิด

๑๐. ภา - กามภ ฐภ อนุภ อื่นๆหนึ่ง
 - กรรมภ (บุญญาภสังขาร อนุบุญญาภสังขาร อนุเนชญาภสังขาร)
 กับ อุปัตติภ (กามภ ฐภ อนุภ สัตตญาภ อสัตตญาภ
 แนวสัตตญานาสัตตญาภ เอกโวการภ จตุโวการภ มัจจ-
 โวการภ)
๑๑. ชาติ - ความปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย การได้มาซึ่งอายุคนะต่าง ๆ
 หรือความเกิด ความปรากฏขึ้นของกรรมต่าง ๆ เหล่านั้นๆ
๑๒. ชรามณะ - ชรา (ความเสื่อมอายุ ความหม่อมอินทรีย์) กับ
 มณะ (ความเสื่อมแห่งชั้น ความชาคือวิคินทรีย์) หรือ
 ความเสื่อมและความสลายแห่งกรรมต่าง ๆ เหล่านั้น ๆ

ตัวอย่างคำอธิบายแบบช่วงกว้างที่สุดของปัจจุสมุปบาท

เพื่อให้คำอธิบายสั้นและง่าย เห็นว่าควรใช้วิธียกตัวอย่าง ดังนี้

(อาสวะ →) อวิชชา เข้าใจว่าการเกิดในสวรรคเป็นยอดแห่งความสุข
 เข้าใจว่าหากคนนั้นคนนี้เสียใจเป็นความสุข เข้าใจว่ามาตายเสียใจ เข้าใจว่า
 เข้าใจถึงความเป็นพรหมแล้วจะไม่เกิดไม่ตาย เข้าใจว่าทำพิธีบวงสรวง เช่นสัง เวย
 แล้วจะไปสวรรคได้ เข้าใจว่าจะไปนิพพานได้ด้วยการบำเพ็ญตบะ เข้าใจว่าตัวตน
 อันนี้นั้นแหละจะได้ไปเกิดเป็นนั่น เป็นนี่ด้วยการกระทำอย่างนี้ เข้าใจว่าตายแล้วสูญ
 ฯลฯ จึง

→ สังขาร นึกคิด ทั้งเจตจำนงไปตามแนวทางหรือโดยสอดคล้องกับ
 ความเข้าใจนั้น ๆ คิดปรุงแต่งวิธีการและลงมือกระทำการ (กรรม) ต่าง ๆ ด้วย
 เจตนาเช่นนั้น เป็นกรรมดี (บุญ) บ้าง เป็นกรรมชั่ว (อกุศลหรือบาป) บ้าง
 เป็นอา เนชญาบ้าง จึง

→ วิญญาณ เกิดความตระหนักรู้และรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เฉพาะที่เป็นไปตาม
 หรือเข้ากันได้กับเจตนาอย่างนั้นเป็นสำคัญ พุคเพื่อเข้าใจกันง่าย ๆ ว่า จิตหรือวิญญาณ
 ถูกปรุงแต่งให้มีคุณสมบัติเฉพาะขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแบบใดแบบหนึ่ง เมื่อตาย
 พลังแห่งสังขารคือกรรมที่ปรุงแต่งไว้จึงทำให้ปฏิสนธิวิญญาณที่มีคุณสมบัติ เหมาะกับตัวมัน
 ปฏิสนธิขึ้นในภ ณะระดับชีวิตที่เหมาะสมกัน คือถือกำเนิดในจากนั้น

→นามรูป ภาวะวนการแห่งการเกิดก็จำเป็นการ ก่อรูป เป็นชีวิตที่พร้อมจะ
 ปรงแต่งกระทำกรรมต่าง ๆ ท่อไปอีก จึงเกิดมีรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์
 สังขารขันธ์ขึ้นโดยครอบถ้วน ประกอบด้วยคุณสมบัติและขอบพระองค์ต่าง ๆ ตามหลัง
 ปรงแต่งของสังขาร คือ กรรมที่ทำมา และภายในขอบเขตแห่งวิสัยของภพที่ไปเกิดนั้น
 สุกแต่จะไปเกิดเป็นมนุษย์ วิจารณ์ เทวคา เป็นต้น

→ สฬายณะ แก่ชีวิตที่จะสนองความต้องการของตัวตน และพร้อมที่จะ
 กระทำการต่าง ๆ ใต้ขอบต่อโลกภายนอก จะต้องมีความติดต่อกับโลกภายนอก สำหรับ
 ให้ภาวะวนการรับรู้จำเป็นงานได้ ทั้งนี้อาศัยนามรูปเป็นเครื่องสนับสนุน ภาวะวนการ
 แห่งชีวิตจึงจำเป็นต่อไปตามหลังแห่งกรรม ถึงขั้น เกิดอายตนะทั้ง ๖ คือ ประสาท ตา
 หู จมูก ลิ้น กาย และเครื่องรับอารมณ์ภายใน คือ ใจ จากนั้น

→ ผัสสะ ภาวะวนการแห่งการรับรู้จำเป็นงานได้ โดยการเข้ากระทบ
 หรือประจวบกันระหว่างองค์ประกอบสามฝ่าย คือ อายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น
 กายและใจ) กับอารมณ์ หรืออายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ
 ธรรมารมณ์) และวิญญาณ (จักขุวิญญาณ โสทวิญญาน มานวิญญาน จิวหาวิญญาน
 กายวิญญาน และมโนวิญญาน) เมื่อการรับรู้เกิดขึ้นครั้งใด

→ เวทนา ความรู้สึกที่เรียกว่า การเสวยอารมณ์ ก็จะต้องเกิดขึ้นในรูปใด
 รูปหนึ่ง คือ สุขสบาย(สุขเวทนา) ไม่สบาย เจ็บปวด เป็นทุกข์ (ทุกขเวทนา) หรือ
 ไม่ก็เฉย ๆ (อทุกขมสุขเวทนา หรืออุเบกขาเวทนา) และโดยวิสัยแห่งปุถุชน ภาวะวน
 การย่อมไม่หยุดอยู่เพียงนี้ จึง

→ ตัณหา ถ้าสุขสบาย ก็ชอบใจติดใจ อยากได้ หรืออยากได้ให้มากยิ่งขึ้น ๆ
 ขึ้นไปอีก เกิดการทะยานอยากและแสหากต่าง ๆ ถ้าเป็นทุกข์ ไม่สบาย ก็ชังใจ ชักเคือง
 อยากให้สูญสิ้นไปให้หมดไป หรือให้พ้น ๆ ไปเสีย ด้วยการทำลายหรือหนีไปให้พ้นก็ตาม
 เกิดความกระวนกระวายตื่นรนอยากให้เห็นจากอารมณ์ที่เป็นทุกข์ ชักใจ หนีไปหาเอา
 สิ่งอื่นอารมณ์อื่นที่จะให้มีความสุขได้ หรือไม่ก็รู้สึกเฉย ๆ คืออุเบกขา เป็นความรู้สึก
 อย่างละเอียดย จักเข้าไปในฝ่ายสุข เพราะไม่ชังใจ เป็นความสบายอย่างอ่อน ๆ รู้สึก
 เรื่อย ๆ เพลิน ๆ จากนั้น

→ อุปาทาน ความอยากเมื่อรุนแรงขึ้นก็กลายเป็นยึดมั่นคือยึดมั่นถือมั่นติดสยบหมกมุ่นในสิ่งนั้น หรือเมื่อยังไม่ไค้ก็อยากด้วยค้นหา เมื่อไค้หรือถึงแล้ว ก็ยึดถือไว้ด้วยอุปาทาน และเมื่อยึดมั่นก็มีใจยึดแต่อารมณ์ที่อยากไค้ (กามอุปาทาน) เท่านั้น แต่ยังหลงเอาความยึดมั่นในความเห็น ทฤษฎี ทฤษฎีต่าง ๆ (ทิฏฐูปาทาน) ความยึดมั่นในแบบแผน ความประพฤติกและข้อปฏิบัติที่จะให้ไค้สิ่งที่ปรารถนา (ศีลัตถูปาทาน) และความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (อัตตวาหูปาทาน) หัวพันเกี่ยวเนื่องกันไป ด้วยความยึดมั่นถือมั่นนี้ จึงก่อให้เกิด

→ กพ เจตนา เจตจำนงที่จะกระทำการ เพื่อให้ไค้มาและให้เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่นนั้นและนำกระบวนการพฤติกรรม (กรรมกพ) ทั้งหมดขึ้นอีก เป็นกรรมที่กรรมชั่ว หรืออาเนตฺฐา สอดคล้องกับค้นหาอุปาทานนั้น ๆ เช่น อยากไปสวรรค์ และมีความเห็นที่ยึดมั่นไว้ว่าจะไปสวรรค์ไค้ด้วยการกระทำเช่นนี้ ก็กระทำกรรมอย่างนั้น ๆ ตามที่ตกลงการ พร้อมกับกระทำนั้น ก็เป็นการเตรียมภาวะแห่งชีวิต คือขั้นที่ ๕ ที่จะปรากฏในภพที่สมควรกับกรรมนั้นไว้พร้อมด้วย (อุปปีติภพ) เมื่อกระบวนการก่อกรรมดำเนินไปเช่นนี้แล้ว ครั้นชีวิตช่วงหนึ่งสิ้นสุดลง พลังแห่งกรรมที่สร้างสมไว้ (กรรมกพ) ก็ผลักดันให้เกิดการสืบต่อขั้นตอนต่อไปในวงจรอีกคือ

→ ชาติ เริ่มแต่ปฏิสนธิวิद्यูตฐานที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับพลังแห่งกรรมนั้น ปฏิสนธิขึ้นในภพที่สมควรกับกรรม บังเกิดขั้นที่ ๕ ขึ้นพร้อม เริ่มกระบวนการแห่งชีวิตให้ดำเนินต่อไป คือ เกิดนามรูปสพายตนะ มีสสะและเวทนาขึ้นหมุนเวียนวงจรอีก และเมื่อการเกิดมีขึ้นแล้ว ย่อมเป็นการแน่นอนที่จะต้องมี

→ ธรรมณะ: ความเสื่อมโทรม และแตกดับแห่งกระบวนการของชีวิตนั้น สำหรับปุถุชน ธรรมณะนี้ ย่อมคุกคามบีบคั้นทั้งโดยซัดแจ้ง และแฝงซ่อน (อยู่ในจิตส่วนลึก) ตลอดเวลา คั้งนั้น ในวงจรชีวิตของปุถุชน ธรรมณะจึงพวงมาพร้อมด้วย ... โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ซึ่งเรียกว่าความทุกข์นั่นเอง คำสรุปของปฏิจจสมุปบาทจึงมีว่า "กองทุกข์ทั้งปวง จึงเกิดมีด้วยอาการอย่างนี้"

อย่างไรก็ดี ในฐานะที่เป็นวิญญะ หรือวงจร ความสิ้นสุดจึงไม่มี ณ ที่นี้ แท้จริงองค์ประกอบช่วงนี้ กลับเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งอีกตอนหนึ่งที่จะทำให้ง่วงจรหมุนเวียนต่อไป กล่าวคือ โสกะ (ความเหงาใจ) ปริเทวะ (ความรำไร) ทุกข์ โทมนัส (ความเสียดใจ)

อุปายาส (ความผิดพลาดหวังแค่นใจ) เป็นอาการสำแดง ออกของการมีกิเลสที่เป็นเชื้อหมักคอง อยู่ในจิตสันดาน ที่เรียกว่า อาสวะ อันได้แก่ความไม่ใส่ใจในสิ่งสนองความอยากทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ (กามาสวะ) ความเห็นความยึดถือต่าง ๆ เช่น ยึดถือว่า รูปเป็นเรา รูปเป็นของเรา เป็นต้น (ทิฏฐาสวะ) ความชื่นชอบอยู่ในใจว่าภาวะแห่งชีวิตอย่างนั้นอย่างนี้เป็นสิ่งดีเลิศ ประเสริฐ มีความสุข หวังใจใฝ่ฝันที่จะได้อยู่ครองภาวะชีวิตนั้น เสวยสุขให้นานแสนนาน หรือตลอดไป (ภवासวะ) และความไม่รู้สิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น (อวิชชาสวะ) ขรามรณะเป็นเครื่องหมายแห่งความเสื่อมสลาย ซึ่งขัดกับอาสวะเหล่านี้ เช่น ในคานกามาสวะ ขรามรณะทำให้บุตฺถุนเกิดความรู้สึกว่า ตนกำลังพลัดพราก หรือหมกหวังจากสิ่งที่ชื่นชอบที่ปรารถนา ในคานทิฏฐาสวะ เมื่อยึดถืออยู่ว่าร่างกายเป็นตัวเราเป็นของเรา พอร่างกายแปรปรวนไป ก็หมกหวัง ในคานภवासวะทำให้รู้สึกตัวว่า จะขาด พลาด พราก ผิดหวัง หรือหมกโอกาสที่จะครองภาวะแห่งชีวิตที่ตัวชื่นชอบอย่างนั้น ๆ ในคานอวิชชาสวะ ก็คือขาดความรู้ความเข้าใจมูลฐานทั้งแท้ว่าชีวิตคืออะไร ความแก่ชราคืออะไร ควรปฏิบัติอย่างไรต่อความแก่ชรา เป็นต้น เมื่อขาดความรู้ความคิดในทางที่ถูกต้อง พอนึกถึงหรือเขาเกี่ยวข้องกับขรามรณะก็บังเกิดความรู้สึกและแสดงอาการในทางหลงงมงาย ชลาคกลัว และเกิดความฉิบเซาหุน่ต่าง ๆ ทั้งนี้อาสวะ จึงเป็นเชื้อ เป็นปัจจัยที่จะให้

โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เกิดขึ้นไค้ทันที่ที่ขรามรณะเข้ามาเกี่ยวข้องกับ

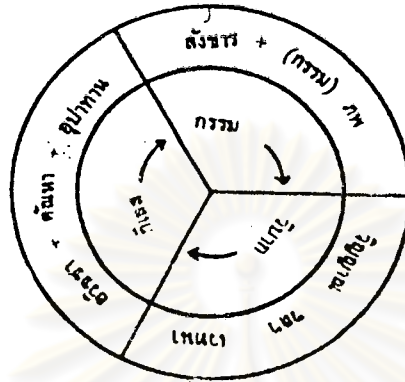
สำหรับกัมมวิภักฺกัและวิปากวิภักฺกั ที่ผู้แต่ง เรื่องโลกปฏิบัติกล่าวถึงในการเกิดและเสื่อมสลายของสัตว์โลกเป็นข้อธรรมใน ไตรวิภักฺกั ๓

ไตรวิภักฺกัคือองค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่อง กันของ วงจรใหญ่แห่งปัจจุอาการ เรียกว่าภวจักรหรือสังสารจักรตามหลักของปัจจุสมุปบาท แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. กิเลสวิภักฺกั วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน
๒. กัมมวิภักฺกั วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขารและ(กรรม)ภพ
๓. วิปากวิภักฺกั วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายคณะ

ผัสสะ และเวทนา

ไตรวิภูทัง ๓ นี้ หมุนเวียนต่อเนื่อง เป็นปัจจัยอุหนุนแก่กันและกันทำให้อวงจรชีวิต
ดำเนินไปไม่ขาดสาย เขียนเป็นภาพได้ดังนี้

อนึ่ง อธิษฐานที่กล่าวถึงในตอนท้ายของการ เกิดและเสื่อมสลายของสัตว์โลกคือ
กาลโคจรแห่งชีวิตทั้ง ๓ ซึ่งประกอบด้วยองค์ของปัจจุสมุปบาท ทั้ง ๑๒ ข้อ แบ่ง ออก
เป็น ๓ กาลคือ

๑. อภิสรา อวิชชา สังขาร
๒. ปัจจุบัน วิญญาณ นามรูป สฬายณะ ผัสสะ เวทนา
๓. อนาคต ชาติ ชรามรณะ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อวิชา ๘

คือความไม่รู้แจ้ง, ไม่รู้อริยมี ๘ อย่าง

๑. ทุกฺข อัญญาณัํ ไม่รู้ในทุกฺข
๒. ทุกฺขสมุทฺเต อัญญาณัํ ไม่รู้ในทุกฺขสมุทฺติ
๓. ทุกฺขนิโรธ อัญญาณัํ ไม่รู้ในทุกฺขนิโรธ
๔. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทา อัญญาณัํ ไม่รู้ในทุกฺขนิโรธคามินิปฏิบัติ
๕. ปุพฺพนุเต อัญญาณัํ ไม่รู้ในส่วนอดีต
๖. อปรนุเต อัญญาณัํ ไม่รู้ในส่วนอนาคต
๗. ปุพฺพนุตาปรนุเต อัญญาณัํ ไม่รู้ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต
๘. อิทปฺปจุจยตาปฏิจฺจุสมุปรนุเนสุ ชมฺเมสุ อัญญาณัํ ไม่รู้ในธรรมทั้งหลายที่อาศัยกันจึงเกิด มีขึ้นตามหลักอิทัปปิจฺจุจยตา

(พ. พ. ศ. / ๑๒๓)

คัมหา

คือความทะยานอยาก ที่ทำให้วางใจ ปฏิบัติตน แสวงออก สัมพันธ์ และกระทำต่อชีวิตและโลกอย่างไม่ถูกต้อง อันเป็นที่มาของความทุกข์ของมนุษย์ คัมหา มี ๓ อย่าง คือ

- กามคัมหา อยากกาม ได้แก่อยากได้ออยากเอาอยากเสพเสวย
- ภวคัมหา อยากภพ ได้แก่อยากเป็นอยากอยู่ตลอดไป
- วิภวคัมหา อยากสิ้นภพ ได้แก่อยากไม่เป็น เบื่อหน่าย จึงจึงอยากให้สิ้นสูญ

(พ. พ. ศ. / ๔๐๙)

วิญญาณ ๖

คือความรู้แจ้งในอารมณ์มี ๖ อย่าง

๑. จักขุวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางตา, เห็น
๒. โสทวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางหู, คือรู้ด้วยหู
๓. ชานวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางจมูกคือรูจักกลิ่นด้วยจมูก
๔. ชิกหาวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางลิ้นคือรูรสด้วยลิ้น
๕. กายวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางกายคือคองด้วยกาย
๖. มโนวิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางใจคือรูธรรมารมณ์ด้วยใจ

พ. พ. ศ. / ๑๖๘.

อหชา

คือกาล ๓ ไต่แก

๑. อดีต อวิชา สังขาร
๒. ปัจจุบัน วิญญาณ นามรูป สฬายคณะ ฉัสสะ เวทนา ตัณหา
อุปาทาน ภพ
๓. อนาคค ซาคิ ฐรา มรณะ

พ. พ. ศ. / ๒๒๑.

พรหมโลก ๑๖ หรือ

รูปาวจรภูมิ

หมายถึง ชั้นที่ทองเที่ยวอยู่ในรูป มี ๑๖ ชั้น

ก. ปฐมฌานภูมิ ๓ (ระดับปฐมฌาน)

๑. พรหมปารีสัชชา พวกบริษัทปริวารมหาพรหม
๒. พรหมบุโรหิต พวกบุโรหิตมหาพรหม
๓. มหาพรหมา พวกทวามหาพรหม

ข. ทุตติยานภูมิ ๓ (ระดับทุตติยาน)

๔. ปรีตตภา พวกมีรัศมีน้อย
๕. อัมปมาณาภา พวกมีรัศมีประมาณไม่ได้
๖. อาภัสสรา พวกมีรัศมีสุกปลั่ง

ค. ตติยานภูมิ ๓ (ระดับตติยาน)

๗. ปรีตตสุภา พวกมีลรัศมีน้อย

๘. อัปปมาณสุภา พวกมีลารักมีประมาณไม่ได้
๙. สุภกนิหะ พวกมีลารักมีกระจ่างจ้า
- ง. จตุตถฌานภูมิ (ระกัษจตุตถฌาน)
๑๐. เวทปยลา พวกมีผลไพบุลย์
๑๑. อสัจฉิสีตว์ พวกสีตว์ไม่มีสัญญา
- จ. สุขชาวาส ๕ (พวกมีที่อยู่อันบริสุทธิ์ หรือที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์
คือที่เกิดของพระอนาคามี)
๑๒. อวิหา เหล่าท่านผู้ไม่ละไปเร็ว
๑๓. อคัปปา เหล่าท่านผู้ไม่เคืองรอน
๑๔. สุทัสสา เหล่าท่านผู้ปรากฏโดยง่าย
๑๕. สุทัสสี เหล่าท่านผู้เห็นโดยง่าย
๑๖. ออกนิษฐา เหล่าท่านผู้ไม่มีความค้อย ผู้สูงสุด

พ. พ. ศ. / ๒๔๕ / ๒๓๓.

คำว่า "ปริต" ตามรูปศัพท์แปลว่าการคุ้มครอง การป้องกัน การรักษา การสวดพระปริต เป็นการสวดพระสูตรในพระไตรปิฎกบางพระสูตร เพื่อให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภัยอันตราย ประเพณีการสวดพระปริตมีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศลังกา โดยชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาได้อาแบบอย่างการสวดของพวกพม่าที่นับถือศาสนาพราหมณ์มาใช้ในพิธีกรรม เพราะหวังจะได้สิริมงคล หรือการป้องกันภัยอันตรายสำหรับทุกคน คณะสงฆ์ จึงคิดวิธีสวดพระปริตโดยเลือกเอาพระสูตรที่พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกเคยให้ในสมัยพุทธกาล เพื่อเป็นสิริมงคลมาสวด

* ดู สมเด็จพระราชาธิบดีราชานุกาฬ, ตำนานพระปริต (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, ๒๔๗๒), หน้า ๕-๑๑.

ฌาน

หมายถึงภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่นแนบ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. รูปฌาน ๔ คือ ฌานที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ได้แก่
 ๑. ปฐมฌาน ฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร วิตติ สุข เอกัคคตา
 ๒. ทุติยฌาน ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ วิตติ สุข เอกัคคตา
 ๓. ทติยฌาน ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
 ๔. จตุตถฌาน ฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อูเบกขา เอกัคคตา
๒. อรูปฌาน คือ ฌานที่มีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ แบ่งเป็น ๔ คือ
 ๑. อากาสนัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนดอากาศหรือช่องว่างหาที่สุกมิได้เป็นอารมณ์
 ๒. วิญญาณัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนดควัญญาณาหาที่สุกมิได้เป็นอารมณ์
 ๓. อากิญจัญญาตนะ คือ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์
 ๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ คือ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

พ. พ. ศ. / ๓๔, ๑๒๒.

เทวโลก

เรียกชื่อเต็มว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือ กามาพจรสวรรค์ ๖

๑. จาตุมหาราชิกา สวรรค์ที่ห้าวหาราช ๔ หรือห้าวจุลโลกบาลปกครอง คือ ท้าวขจรกูร จอมคนขจรทศครองทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ จอมคนขจรทศครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ จอมคนขจรทศครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวระ หรือ เวสสวัณณ จอมขจรทศครองทิศเหนือ
๒. คาวคิงส์ แคนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นจอมเทพบางที่เรียกไตรคิงส์
๓. ยามา แคนที่อยู่ของเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามเป็นผู้ปกครอง
๔. कुสิท แคนที่อยู่แห่งเทพผู้มโหฬารวิสมมติของตน มีท้าวสันคุสิทเป็นจอมเทพ ถือกันว่าเป็นที่อุปบัติของพระโพธิสัตว์ ในพระชาติสุดท้าย ก่อนจะเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นอุปบัติของพุทธมารดา

๕. นิมนานรที แคนที่อยู่แห่งเทพผู้ยืนค้ำการเนรมิต มีท้าวสุนิมมิต เป็นจอมเทพ
๖. ประนิมมิตวสวัตติ์ แคนที่อยู่แห่งเทพผู้มีสมบัติที่ผู้อื่นเนรมิตให้ มีท้าววสวัตติ์เป็นจอมเทพ

พ.พ.ศ./๑๖๔-๑๖๕.

กสิณ

คือวัตถุอันจูงใจ วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงใจให้เป็นสมาธิ แบ่งออกเป็น

๓ ประเภทใหญ่ คือ

๑. ภูตกสิณ กสิณคือมหาภูตรูป
๒. วัณณกสิณ กสิณคือสี
๓. กสิณอื่น ๆ

กสิณ แต่ละประเภทยังแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ อีก ดังนี้

๑. ภูตกสิณ จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ปฐวีกสิณ กสิณคือดิน
๒. วาโยกสิณ กสิณคือลม
๓. อาโปกสิณ กสิณคือน้ำ
๔. เตโชกสิณ กสิณคือไฟ

๒. วัณณกสิณ จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. นีลกสิณกสิณสีเขียว
๒. ปิตกสิณ กสิณสีเหลือง
๓. โลหิตกสิณกสิณสีแดง
๔. โอิทาทกสิณ กสิณคือสีขาว

๓. กสิณอื่น ๆ จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อาโลกกสิณ กสิณคือแสงสว่าง
๒. อากาสกสิณ กสิณคืออากาศ

พ.พ.ศ./๔๔๑

อปรายปริยเวทนิยกรรม

คือ กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ไม่ได้กำหนดว่าเป็นภพไหน ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนที่กล่าวถึงกรรม ๑๒ ประเภท ดังนี้

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยปากกาล คือจำแนกกรรมตามเวลาที่ให้ผล ๔ ประเภท ประเภทใดก็ได้

๑. วิทยุชกรรมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้
๒. อุปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือ ภพหน้า

๓. อปราชย เวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ไม่ได้กำหนดว่าเป็นภพไหน
 ๔. อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว ไม่มีผลอีก
หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือจำแนกกรรมที่ให้ผลตามหน้าที่ ๔ ประเภท ได้แก่
 ๑. ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด
 ๒. อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติม
ต่อจากชนกกรรม
 ๓. อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น กรรมที่นำไปให้ผลแก่ชนกกรรม และอุปัตถัมภกกรรมนั้นให้แปรเปลี่ยนเหตุเสาลงไปจากดีเป็นเลว หรือเลวกลับเป็นดี
 ๔. อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอน กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม และอุปัตถัมภกกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรม ๒ อย่างนั้น
ให้ไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น
- หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือจำแนกกรรมตามความยากเย็นหรือลำดับความแรงในการให้ผล ๔ ประเภท ได้แก่
๑. ครุกรรม กรรมหนักให้ผลก่อนได้แก่ สมบัติ ๔ หรือ อนันตริยกรรม
 ๒. พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรอง
จาก ครุกรรม
 ๓. อาสันนกรรม กรรมจวนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวน
จะตาย จับใจอยู่ใหม่ ๆ ถ้าไม่มี ๒ ซอกก่อน ก็จะให้ผลก่อนอื่น
 ๔. กตัตถากกรรม หรือ กตัตถาวาปนกรรม กรรมสีกว่าทำ กรรมที่ทำไว้
ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มี
กรรมอื่นให้ผลแล้ว กรรมนี้จึงจะให้ผล

(วิสุทฺธิ.๑/๒๒๓-๒๒๔)

คาวนักษัตร

มีทั้งหมด ๒๗ ดวง

๑. อัสสุษะ คาวรูปม้าหรือคาวหนู ประกอบด้วยคาว ๗ ดวง มีรูปร่างเหมือนมา
๒. ภรณี คาวแม่ไก่ ประกอบด้วยคาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนก้อนเส้า
๓. กัตติกา คาวลูกไก่ หรือคาวขง ประกอบด้วยคาว ๔ ดวง
๔. โรหิณี คาวจุมงมาหรือคาวคางหมู ประกอบด้วยคาว ๗ ดวง
๕. อัฒชะ คาวฉัตร มีคาว ๑ ดวง รัศมีตั้งแถวทับทิม
๖. มิคสิระ คาวหัวเนื้อ ประกอบด้วยคาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนหัวเนื้อ
๗. ปุณัพสุ คาวเรือ ประกอบด้วยคาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนเรือสำเภา
๘. ปุสสะ คาวปูย่าย ประกอบด้วยคาว ๕ ดวง มีรูปร่างเหมือนหีบ
๙. อสิเสสะ คาวพอมหรือคาวเรือก ประกอบด้วยคาว ๔ ดวง
๑๐. มฆา คาววานร ประกอบด้วยคาว ๕ ดวง เรียงกันเหมือนหางไก่
๑๑. ปุพพิคคฺฉี คาวเพดานหน้าหรือคาวแรคคฺฉี ประกอบด้วยคาว ๒ ดวง
๑๒. อุตทรคคฺฉี คาวเพดานหลังหรือคาวแรคเมียบ ประกอบด้วยคาว ๒ ดวง
๑๓. หัตถะ คาวฝ่ามือ ประกอบด้วยคาว ๕ ดวง มีรูปร่างคล้ายฝ่ามือ
๑๔. จิตตะ คาวจรเข้ หรือคาวค่อมน้ำ มีคาว ๑ ดวง
๑๕. สาทิ คาวกระออม หรือคาวแก้ว มีคาว ๑ ดวง
๑๖. วิสาชะ คาวหนองลาด คาวเหมือง คาวของ ประกอบด้วยคาว ๓ ดวง

กรมหลวงชินวราธิบดี, อุชิฉาน์ปตีปิกา, หน้า ๑๖, ๕๕.

สิงห์โต ปุกนุก, ประวัติศาสตร์การศาสนา (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๗), หน้า ๔๖-๕๓.

๑๗. อนุราชะ คาวหงอนนาค หรือคาวธนู ประกอบด้วยคาว ๔ ควง เป็นรูปหน้าไม้หรือธนู
๑๘. เขญฐะ คาวงาซาง หรือคาวคอนาค
๑๙. มุละ คาวข้างน้อย หรือคาวสะคือนาค ประกอบด้วยคาว ๕ ควง
๒๐. ปุพพาสาหห คาวปากนก หรือคาวข้างผู้ หรือคาวสปีคัย ประกอบด้วยคาว ๓ ควง มีรูปร่างเหมือนปากนก
๒๑. อุกตราสาหหะ คาวครุฑ คาวข้างเมีย หรือคาวแตรงอน ประกอบด้วยคาว ๔ ควง มีรูปร่างคล้ายแตรงอน
๒๒. สวณะ คาวหลักชัย หรือคาวหามณี หรือคาวโลง ประกอบด้วยคาว ๓ ควง
๒๓. ชนิญฐะ คาวกา หรือคาวไซ ประกอบด้วยคาว ๔ ควง
๒๔. สทภิสซะ คาวมังกร หรือคาวพินทอง ประกอบด้วยคาว ๔ ควง
๒๕. ปุพพัททะ คาวราชสีห์ใหญ่ หรือคาวหัวทราย หรือคาวเพดานหน้า ประกอบด้วยคาว ๓ ควง
๒๖. อุกทรภัททะ คาวราชสีห์เมีย หรือคาวไม้เท้า หรือคาวเพดานหลัง ประกอบด้วยคาว ๒ ควง
๒๗. เรวตี คาวปลาตะเพียน หรือคาวหญิงมีครรภ์ ประกอบด้วยคาว ๓๖ ควง

ยัคคณั

เป็นชื่อเดือนทางจันทรคติ ซึ่งเทียบกับเดือนทางสุริยคติ ดังนี้

เดือนทางจันทรคติ

เดือนทางสุริยคติ

ปัสสมาส

มกราคม

มาฆมาส

กุมภาพันธ์

ยัคคณัมาส

มีนาคม

สมเด็จพระสังฆราช (ปัสสเทว), สวนมนต์ฉบับหลวง (พระชนก: มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๔๑๔

เดือนทางจันทรคติเดือนทางสุริยคติ

จัตมาศ	เมษายน
วิสาขมาศ	พฤษภาคม
เชษฐมาศ	มิถุนายน
อาสาฬหมาศ	กรกฎาคม
สวณมาศ	สิงหาคม
ไปฏรูปทมาศ	กันยายน
อัสสยุมมาศ	ตุลาคม
กัตติกมาศ	พฤศจิกายน
มิกสิรมาศ	ธันวาคม

อสังกรรม

ไต่แก่อสังกรรมไมตรี หมายถึงกรรมฝ่ายอกุศล หรือกรรมของอสังบุรุษ ๗ ประการ คือ

๑. ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา การเชื่อพระบัญญัติรัฐของพระกฤษณะเจ้า
๒. ความเป็นผู้ไม่มีหิริ (ความละอายแก่ใจ) ประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต
๓. ความเป็นผู้ไม่มีโอคตฺปิปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) ไม่มีความสะอึกกลัวในทุจริตทั้ง ๓
๔. ความเป็นผู้ไม่เป็นพหูสูต ไม่มีการสั่งสมธรรมไว้ ความไม่รู้แจ้งแห่งตลอดกรรม
๕. ความเป็นผู้ไม่มีวิริยะ ความเพียรมาดมั่นมั่นคง
๖. ความเป็นผู้ไม่มีสติเป็นเครื่องรักษาตน
๗. ความเป็นผู้ไม่มีปัญญา เครื่องพิจารณาเห็นความเกิดดับ

อกุศลกรรมบถ ๑๐

หมายถึง ทางแห่งอกุศลกรรม กรรมอันเป็นทางนำไปสู่ความเสื่อม
ความทุกข์

ก. กายกรรม ๓ (การกระทำทางกาย)

๑. ปาณาติปาต กระทำชีวิตให้ตกลง

๒. อทินนาทาน การถือเอาของสิ่งที่เขามิได้ให้โดยอาการ
ขโมย

๓. การเมสุมิฉนัจจาร ความประพฤติผิดในกาม

ข. วจีกรรม ๔ (การกระทำทางวาจา)

๔. มุสาวาท การพูดเท็จ

๕. ปิสุณาวาจา วาจาส่อเสียด

๖. ณรุสวาจา วาจาหยาบ

๗. สัมณัปปลาปะ คำพูดเพ้อเจ้อ

ค. มโนกรรม ๓ (การกระทำทางใจ)

๘. อภิชณา เพ่งเล็งอยากได้ของเขา

๙. พยาบาท คิดร้ายผู้อื่น

๑๐. มัจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม

(ที. ปา. ๑๑/๓๕๕/๒๕๕); (พ. พ. ศ. ๒๗๑/๒๐๑)

พระโพธิสัตว์

แปลตามศัพท์ ผู้ที่คอยู่ในความรู้ ยังไม่รู้แจ้งแทงตลอด ความหมายของ
คำว่า "พระโพธิสัตว์" ตามลำดับความกึกแต่ละยุคแต่ละสมัยมีดังนี้
ความหมายแรก ผู้ที่จะตรัสรู้ปรากฏในคัมภีร์เดิม ใช้เป็นศัพท์เรียก
บุคคลจริงในประวัติศาสตร์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
ความหมายที่สอง ผู้ที่มุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิ์ ปรากฏในคัมภีร์ช่วงการ
แตกสำนักทั้งเถรวาทบาลี เถรวาทสุรวาสติวาทิน มหาสังฆิกะ
และพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เป็นการใช้คำ "โพธิสัตว์" กับบุคคล

ดู ประพนธ์ อัครวิหคกร "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ใน
คัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๓๕๖.

มุ่งหมายจะไปถึงโพธิเพื่อช่วยสรรพสัตว์
ความหมายที่สาม หมายถึงผู้แทน คือโพธิหรือเป็นบุคคลาธิษฐาน
ของโพธิเป็นความหมายเฉพาะของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ศูนย์วิทย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง

ไตรภูมิกถา

ศาลานามัสการ - บานแผนก

วบุทิตวา สิริสา พุทฺธิ	สสทฺทมมมคฺคกฺกมฺ
อิทํ เทวฺมิสงฺเขปํ	ปวกฺขามิ กถํ อิข
สุจิริภชิตฺตฺกามํ	สชฺชุนาสิยสโมทํ
มชฺชรสมตทานํ	ปารมมปารุพุทฺ
คฺคณฺยสรสคณฺธิ	กณฺณิกาจกฺกวณฺณํ
ชินฺจรวณฺสโรทํ	ปีติปาโมชฺเช ภิวนฺเท
วิกสิตวิทิตานํ	สชฺชุนาโปรฺุพฺทํ
สชฺชนททยสา เม	สวอนาภายูเทนฺทํ
อกุสฺสคฺคิมิรณฺธิ	ขันนํ ปาตุกฺกํ
มุนิวรรมวลทฺถํ	ขมฺมทึปํ ภิวนฺเท
สชฺชุนมนฺสโรทํ	พุทฺธิวาริสชณฺลํ
อุทฺทิริยํ ภชิตนฺนุติ	ขมฺมมาลงฺการลงฺกทํ
วิมลชฺวสสิลํ	รสิปญฺญาเยเปทํ
สีลาขรํ วรสิขํ	อุคฺคตมฺงฺเค อภิวนฺเท
ชโนรฺุณา-วิภาเวนฺโต	เหมปาสาทปญฺญา
สทฺทฺทจลณฺลาพฺนฺธิ	พาหุสจฺจชนาลโย
กฺกุปฺภณฺนชฺชนฺโต โย	ราชา สุรานฺนรณฺชโก
สุทฺทฺทเทยฺยนริณฺทสุส	ลิเทยฺโย นาม อคฺครโช
อภิรราโม มหาลปญฺโญ	ฐิติมา จ วิสารโท

ตรวจสอบจากฉบับอยุธยา กรุงเทพมหานคร และรัตนโกสินทร์

ทานสีลคุณเปโต
 ฌมฺมชโร สุกฺสโล
 อโย ภูมิกถา นาม
 สหุชฌนาลยฺยปรุมฺหิ
 พุทฺธินิ กุ สาสนญฺเจว

มาตาปิตุภโรปิ จ
 สหฺพสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 รณฺญา เภเทน เตน จ
 ฐปิตา ทยฺยภาสโต
 สกฺกจฺจํ สหฺพโส สทา ฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียน

นายสมพงษ์ ปรีชาจินการุณี เกิดวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๙๒ ที่จังหวัดพะเยา สำเร็จปริญญาการศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ เริ่มเข้าศึกษา แผนกวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๒๕ ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์ ๑ แผนกวิชาภาษาไทย โรงเรียนแม่จันวิทยาคม อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย